

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE EN VOLKSKULTUUR

Orgaan van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen
de Dienst voor Volkskundige Enquêtes in Vlaanderen
en het Internationaal Studiekomitee voor Ommegangsureuzen

Hoofredactie: Renaat van der Linden, Marc Jacobs
Godveerdegemstraat 17, 9620 Zottegem

Redaktiesekretariaat en ruildienst: Arnold Eloy • Recensiedienst: Marc Jacobs
Biblioteek K.B.O.V., Kraanlei 65, 9000 Gent

Redactie: Maurits Broeckhove, Marcel Daem, Roeland Van de Walle
Onder de auspiciën van de Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen v.z.w.

INHOUD

W.L. BRAEKMAN. <i>Een dichtelijke schoolmeester uit Stekene of omgeving (18de e.) Volksleven in het Land van Waas, o.a. te Hulst, Belsele, Haasdonk, Meerdonk, Tielrode</i>	71
R. VAN DER LINDEN. <i>Abracadabra 1992. Bezweringsformule raakt kunst</i>	90
R. VAN DER LINDEN. <i>Ernest Van den Driessche in Gent, Knokke en Parijs</i>	92
M. DAEM. <i>Votiefschilderijen. Kapelleke Schreihoom te Gent en St.-Annakerk te Bottelare. Ch. Picque, H. Bracq, e.a.</i>	100
D. TEMMERMAN. <i>Toponiemen in het Reinaertverhaal. De schat van ERM en Rike of het spel van de "drij kluiten"</i>	105
Bondsleven	
Interprovinciale Studiedag Volksdevotie	70
Levend Volksleven	
B. VAN LANGENHOVEN. <i>Nieuwe volksgebruiken in Lede</i>	108
O. GEERTS. <i>Eerste Manneken-Pisworp te Geraardsbergen</i>	110
M. NEVRAUMONT. <i>Vier nieuwe plunjes voor Manneken-Pis</i>	110
J. ARNO. <i>Nieuw bedevaartvaantje van St.-Leonardus te Tollembeek en uitbeelding van bijnaam "Hanezoekers"</i>	112
R.L. <i>De paus en het massage-bed</i>	124
Scripta manent	
W.L. BRAEKMAN. <i>De schandton of "beycke" als milde straf te Gent</i>	113
Zoeken en Zanten	
E.L. SCHEPENS. <i>Actie tegen Brandewijnscotten te Drongen in 1782</i>	117
D.J.B. VANPEE. <i>Voor de 'jatte' zijn. Uitdrukkingen i.v.m. homo 121</i>	119
Boekbespreking	
G. VAN BOCKSTAELE, Anne-Marie VANDEN HERREWEGEN & Louis DE COCK. <i>De Krakelingenworp en de Tonnekensbrand in Geraardsbergen. Een eeuwenoud verhaal. R.v.d.L.</i>	120
L. DEVLIEGHER. <i>Landelijk en ambachtelijk leven. Ten geleide door Olivier VANNESTE. R.v.d.L.</i>	122
H. SPRANGERS. <i>Honderd vooroudertafels van bekende Vlamingen. Ten geleide door Valère ARICKX. R.v.d.L.</i>	123

4de COLLOQUIUM

INTERPROVINCIALE STUDIEDAG VOLKSDEVOTIE

Organisatie: Koninklijke Bond Oostvlaamse Volkskundigen
i.s.m. Bond Westvlaamse Volkskundigen onder de auspiciën
van de Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen

ZATERDAG 1 OKTOBER 1994

Abdij Sint-Godelieve, Boeveriestraat 45 - 8000 Brugge (3 min. van het station)

PROGRAMMA:

- 09.30 u. Samenkomst. Koffie en koekjes
- 10.00 u. Welkom door Renaat VAN DER LINDEN, voorzitter K.B.O.V.
- 10.15 u. Dirk CALLEWAERT: H. Godelieve en haar tijd
- 11.00 u. Walter GIRALDO: De mirakels van de H. Godelieve
(een volkskundige verkenning)
Bespreking van de behandelde onderwerpen e.a.
Volkskundigen ontvouwen hun plannen, ver en bij, o.a. Lieven
DEHANDSCHUTTER, voorzitter Sint-Nicolaas-Genootschap
- 12.15 u. Middagmaal
- 14.00 u. Antoon LOWYCK: De Godelieveverering in haar heimat Frans-Vlaanderen
(met dia's)
- 14.45 u. Hervé DARRAS: De H. Apollonia in Frans-Vlaanderen in vergelijking met
onze gewesten.
Bespreking van de behandelende onderwerpen, e.a.
- 15.45 u. Volkskundigen ontvouwen hun plannen, ver en bij o.a. Guido VERMEULEN,
namens Stichting Vrienden van Sint-Antonius-Abt, hoofdredakteur
Antoniana.
- 16.00 u. Rondleiding in de abdij.
- 16.30 u. **Toespraak door de Schepen voor Cultuur.**
- 16.40 u. Besluitvorming, dankwoord en toekomstplannen.

Deelnamekosten: 555 fr. Folders, Syntese van Voordrachten en Middagmaal. Koffie met koekje bij
aankomst en afscheid.

Adres van Sekretariaat: Bond der Westvlaamse Volkskundigen, Chris Weymeis-Pauwels, Dampoort-
straat 155, 8310 Sint-Kruis-Brugge. Tel. 050/35.01.23

Praktische inlichtingen voor bereiken van de Abdij.

Dokumentatie Vierde Studiedag "Volksdevotie" te Meigem-Deinze in 1992 bij Romain Coppens, Afgevaardigde K.B.O.V. voor de Twejaarlijkse Interprovinciale Studiedag "Volksdevotie", Oostveld Kouter 45, 9920 Lovendegem. Tel. 09/372.79.93.

EEN DICHTERLIJKE SCHOOLMEESTER UIT STEKENE OF OMGEVING (18de EEUW)

Het is algemeen bekend dat de achttiende eeuw in de Zuiderlijke Nederlanden op literair gebied bedroevend laag gescoord heeft. In feite vochten de Vlaamse cultuur en taal toen voor niets minder dan voor hun bestaan, tegen een steeds sterker aanzwellende verfransing. Het lamentabele peil en de holle pathos, de twee meest opvallende kenmerken van de toenmalige literaire voortbrengselen, ⁽¹⁾ mogen ons echter niet doen vergeten dat de dichters van toen het vuur brandend hebben gehouden. Het feit dat het op zo'n laag pitje stond doet niets af aan hun verdiensten. Taai vasthoudend aan de droom van een groot verleden en zich bewust van de gevaren die de taal en cultuur bedreigden, hebben ze met het weinig talent dat ze over het algemeen hadden, onze taal en cultuur van een gewisse ondergang gered.

Overal in het land, tot in de kleinste dorpen toe, waren ze actief met toneel- en dichtwedstrijden in de plaatselijke rederijksverenigingen of als afzonderlijke, niet in groep optredende dichters. Velen behoorden tot de kleine burgerij, de lagere clerus of de wereld van het onderwijs.

Een van hen was een zekere Jan Pieter De Grave die ons twee schriften met gedichten heeft nagelaten die voor het grootste gedeelte dezelfde inhoud hebben. Deze schriften, waarin ook enkele prozastukken voorkomen, worden bewaard in het archief van de kerkfabriek van Stekene. Daaruit heeft men gemeend te moeten concluderen dat De Grave pastoor van Stekene was, ⁽²⁾ maar dat is onjuist. Bij een aantal pennevruchten komen data voor tussen 1760 en 1764 en in deze periode was te Stekene Petrus Franciscus Van Overloop (1755-79) de dorpsherder. ⁽³⁾

Uit de inhoud van dit rijmwerk blijkt dat De Grave naar alle waarschijnlijkheid een onderwijzer was die te Stekene of omgeving een kostschool voor jongens had. Zoals we zullen zien richt hij zich herhaaldelijk tot zijn leerlingen en een aantal gedichten hebben duidelijk betrekking op het schoolleven en de dagelijkse bekommernissen van een onderwijzer.

Zoals dat wel meer voorkwam, oefende De Grave wellicht ook nog andere beroepen uit. Zo komt er in de schriften een verkoopsakte voor, gedaateerd in 1760 en gelocaliseerd te Haasdonk. Ze werd door de "meester" wel opgesteld voor buitenlieden die zelf niet konden lezen of schrijven. Er zijn nog een paar brieven en het Laatste Evangelie, maar prozastukken zijn weinig talrijk. Veruit de grootste ruimte wordt ingenomen door rijmwerk. De lijfspreuk van De Grave "Loof godt boven al" prijkt boven een aantal gedichten.

Het spreekt vanzelf dat De Grave zelfs onder de poetae minores nauwelijks een plaatsje verdient. Zijn schriften zijn alleen interessant voor het

dagelijks leven van een schoolmeester. Inderdaad de meeste houden met zijn beroep verband. Andere zijn ook voor de kennis van het volksleven in het Waasland van belang. Een gedicht met educatieve bedoelingen, dat sterk aan een marktlied herinnert, handelt over een moord te Hulst. Een paar andere, over een messengevecht te Meerdonk en een terechtstelling te Brussel, zijn eveneens bedoeld als afschrikwekkend voorbeeld. De bundels bevatten allerlei gedichten waarvan hierna alleen een bloemlezing wordt gegeven.

Lief en leed van een dorpsonderwijzer

De leerlingen doen soms zo lastig, het onbegrip is zo groot en de ondankbaarheid nog zoveel groter, dat het de meester al eens te bar wordt. Hij maakt zich kwaad, is gefrustreerd door zoveel onwil maar neemt zich voor zich niet te laten doen en te gepasten tijde orde op zaken te stellen:

Ik heb u lest wat voor gehouden,
Om dat gij alles wel soudt onthouden,
Hoe dat gij moet u reguleren,
Hier in mijn school sonder mancqueren,
Daer sijnder veel hier van ons lant,
Die daer me laecchen, tis een schant,
Daer ik hun voor stel mijnen eet,
Noch moet ik swijgen dat ik sweet,
Maer 'k sal eens thoonen metter daet,
Aen de geen die sijn apstinaet,
Van myn berispingh niet te achten.

enz.

Toch zijn er ook aangename momenten in zijn leven. Vooral in de muziek vindt hij troost in nachtelijke uren, nadat de avondschool achter de rug is:

Al heeft den Meester veel verdriet,
Hij somtydts noch plesier geniet,
Voor mij, ik segge voor gewis,
Dat somtijts noch plesierig is. 5
Wanneer de avont school is uijt,
Dan hoord men aenstonts hier de fluijt,
Die speelt een deuntien of ballet,
Het klinck soo fraeij, het gaat zo net,
't Gaet op de minst soo van pas,
Somtijts al oft een snijder was, 10
Die om de wienst speelt op de straet

enz.

10. **Snijder** straatmuzikant (?). 11. **wienst**: winst.

Gedichten die niet, hetzij rechtstreeks of indirect, met 's meesters beroep te maken hebben, zijn in de bundels zeer zeldzaam. Een enkel voorbeeld, een gedicht op de weldoende invloed van de lente op mens en dier:

Den Lenten aengenaemen tydt,
Die maekt den achtergael verblijdt,
En menigh vogelkens, groot en klijn,
Die met hun soete stemmen reijn,
Nu singen met een blij geschal, 5
In bosschen, velden, overal,
Loven met den blijden geest,
Hunnen schepper om te meest.
Moet geen dierken op te aerd,
Oft maekt vruegden omverwaert [sic], 10
De mej verhueght al wat der leeft.
Aen boomen, kruijt, bloetsel geeft.
Ook aen menig caduk mensch
Geeft hy gesontheit naer sijn wensch.
1764.

2. **achtergael**: nachtegaal. 9. **Moet**: lees: **Men ontmoet**. 13. **caduk**: sukkelachtig, ziekelijk.

De leerlingen leren schrijven was een van de belangrijke opdrachten van elke schoolmeester en een lofdicht op het schrijfinstrument, de pen, ontbreekt natuurlijk niet: (4)

Bemindt de penne al sonder sneven,
En wilt de zelve niet begeven,
Want die met de penne wel spelen can,
Deugh en eere comt hem daer van,
Daerom doen de ouder[s] hun kinders leeren,
Om datse souden opkomen tot groote eeren,
En hun tot deughden keeren.
(1762).

Op een bepaald ogenblik in de loop van het schooljaar, wanneer de leerlingen de schrijfkunst reeds voldoende onder de knie hadden, werd een wedstrijd uitgeschreven waarbij ze om prijs moesten schrijven. Een oefening in schoonschrift zal het wel in de eerste plaats geweest zijn. De meester kondigt de wedstrijd aan in een gedicht met onregelmatig rijm, geeft nog wat goede raad, maar dreigt ook met slechte punten voor eventueel "bekladt" en "bekrabbel":

Den tijdt gaet komen aen,
Van eens om prijs te schrijven,

En ook den blijden dagh,
 Wanneer wij vreught bedrijven,
 Den sesden van dees mand, 5
 Sullen wij gaen beginnen,
 Van tsmorgens vrogh,
 Daerom wilt u wel versinnen,
 En sien van woort tot wort,
 U letters geheel wel waer, 10
 En set u letters blaeke
 En uwe woorden klaere,
 Dat uwe letters niet
 Bekladt, bekrabbel staen,
 Oft anders ist een senit, 15
 Dus let op dit vermaen!

v. 5: **mand**: maand. 11. **blaeke**: bet. onzeker. 15. **senit**: volgens de context betekent dit woord blijkbaar "onvoldoende" of iets dergelijks.

De dagelijkse zorgen van een onderwijzer, de hardleersheid van sommige leerlingen die, liever dan te leren, met andere dingen bezig zijn, komen - hoe kan het anders - geregeld in zijn verzen ter sprake. Soms zijn die heel persoonlijk en noemen de namen van de leerlingen die zich het ongenoe- gen van de "meester" op de hals hebben gehaald. Ze worden in een boekje genoteerd, het haantje de voorste, de "capiteijn", op kop:

Daer sijn veel jongers, wel op let,
 Die meest opt spelen sijn geset,
 In plaats van leeren in den boeck,
 Sij kruipen liever in een hoeck,
 Om daer te klappen misverstant,
 In plaats van leeren, tis een schant!
 Ick hebber negen op den rol,
 Waer me myn dicht sal wesen vol:
 Den eersten die is als capiteijn,
 Jan Overloop, soo ick hier meijn,
 Joannes Thirens, Puijvels Dris,
 Herdewel en Bruijn, die sijn niet vis,
 Vereecken, Verschueren, Potter Staes,
 En Noenken oock, den advocaet,
 Die syn de geen ick stel te boeck,
 Onder nouwkeurigh ondersoeck.
 1762.

Speelvogels zijn de pest voor elke onderwijzer. Zo heeft de "meester" het op een bepaald ogenblik aan de stok met leerling Sebastiaen Van

Raemdonck die, in plaats van aandachtig te zijn, in de klas met een uit papier gemaakte muis speelt tot hij wordt betrapt:

Als ick den handelt [sic] wel besien,
Soo wel van groot als kleijne lien,
Soo ondervind ick metter daet,
Hoe slecht het met hun leeren gaet.
Den eenen klapt, den anderen lacht, 5
Alsoo wort den tijdt overbracht,
Als ick van desen achternoen,
Wel heb gesien met goet fatsoen,
Hoe dat Van Raemdonck Sebastiaen,
Kan mujsen maecken, wilt verstaen, 10
Die sijn gesneden van papier,
Daer hij me speelt voor sijn plesier,
Hij dé dat beestjen metter spoet,
Soo kruipen onder sijnen hoet,
Als hy mij sagh, hij roeydent wegh,
Hij vreesden seker voor toelegh.

6. **overbracht**: doorgebracht. 8. **met goet fatsoen**: in alle oprechtheid. 15. **roeijdent**: gooide het. 16. **toelegh**: wellicht eufenisme voor **slaag**.

Als gemotiveerd onderwijzer is De Grave niet alleen bekommerd om de schoolse vaardigheden, die hij verondersteld is aan de hem toevertrouwde kinderen bij te brengen. Hij voelt zich ook, misschien zelfs in de eerste plaats, een opvoeder wiens taak erin bestaat de jonge mensen de deugden te leren beoefenen, de kerkelijke geboden te onderhouden en zich om hun "ziele saligheijt" te bekommeren. Hij was de rechterhand van de pastoor.

Dit blijkt uit een aantal gedichten in de bundels, waarvan we er een paar laten volgen:

Veminde kinders allegaer,
Gij weet nu ieder openbaer,
Hoe dat gekomen is den tijdt,
Die ons moet dienen tot profijdt,
Jae eenen tijdt int kort geseijt,
Tot onze ziele saligheijt.
Voor eerst moeten wij met fatsoen,
Afstant van onze sonden doen,
En voorders vasten met gedult,
Tot quijschel van ons oude schult.
Daerom siet dat gij met ootmoet
Hier wel aen uwe plicht voldoet,

Op dat gij naermaels eens mocht sijn,
Bevrijdt van deeuwigh helsche pijn,
Waer niet en is als vuijlen stanck,
Eeuwigh te lijden tis soo lanck,
Tracht liever hier in eer en deught,
Te winnen shemels eeuwigh vreught.

Er zijn er nog meer in dezelfde trant. Nog een voorbeeld:

Bemindt de deughden, kinders hier,
In wel te doen neemt u plisier,
Leert immers vluchten alle quaet,
Dat is voorwaer den besten raet.
Die desen volght oock naer ter tijdt,
Sal daer in vinden groot profijdt,
Naer ziel en lichaem dat gaet vast,
Dus kinders siet dat gij soo past,
Doet uwe werck pertinendt,
Van deughden maecken u bekent,
Het is dan seker u profijdt.
Als gij in deught ervaeren sijdt,
Daerom dan, kinders alle gaer,
Neemt mijne leeringh doch wel waer,
En doet met groote neir[s]tigheijt,
Het geene u ter scholen wort geseijt.
(1762).

Op het platteland gingen de kinderen naar school in de winter, wanneer ze thuis konden gemist worden, want het werk op de akkers lag stil. Van zodra de lente in het land kwam en de natuur herleefde, kwam men op de hoeve handen te kort. De kinderen moesten dan ook meehelpen en van naar school gaan kwam niets meer in huis. IJverige leerlingen die hun leven als volwassenen willen voorbereiden door schoolse vaardigheden en kennis te verwerven, zagen die tijd met tegenzin aanbreken. Zo stelt de meester het althans voor.

Aan één van zijn leerlingen legt hij de volgende bedenkingen in de mond:

Bemindt vrienden altemael,
Soo haest aen comt den achtergael.
Dan laete ick mij vooren staen,
Dat ick uijt school sal moeten gaen,
Om te gaen wercken op het landt,
Daffairen drijven tallen cant,
Om dat altijdt in dit saijs[e]n,

Den lantsman heeft sijn volck van doen,
 Nochtans ick waere noch liever hier,
 Om voorts te leeren met plisier, 10
 Tot dat ick mij behelpen can,
 Mijn saecken drijven als een man,
 Tot uwen dienst en mijnder eer,
 Daerom ist dat ick soo neirstigh leer,
 Het sal oock wesen met[t]er tijdt, 15
 Alsoo ick hope, mijn profijdt.

1. **Bemindt**: lees **Beminde**. 3. **vooren staen**: denken, vermoeden.

13. **uwen dienst**: in dienst van de ouders.

Iedereen moet leven naar zijn staat

De bundels bevatten ook een lang moralizerend gedicht, een "exempel" met als les dat iedereen "naer sijn staet moet leven" en niet mag stelen om rijk te worden. Hoe zwaar de straf hiervoor kan zijn wordt in het gedicht aangetoond. Een paar uittreksels geven een goed idee van de algemene toon.

Dese is een schoon exempel
 Als iemandt is niet rijck hij nae sijn staet moet leven
 En magh om rijckdom sig tot stelen niet begeven.
 Een weirt en een weirdin sal u tot voorbeelt sijn
 Siet het gestolen goets de dieven bringht in pijn.
 Een jonghman van Pultouw, een stadt vermaert in Polen,
 Gongh uijt lossen kop stil van zijn ouders dole[n]
 Als was verteert sijn gelt en als syn bors was plat,
 Hy heeft uijt hongers noot den krijghsdienst aen gaan vatten,
 Hij heeft naer langen tijdt sig vrom en wel gequeten
 En menige vijants heer door sijn rapier gesmeten.
 Als de oorlogh was ten eynde, als was gemaect den peys,
 Hy neemt met grooten schat naer vaderland syn reys.

Hij komt in Pultouw aan en ontmoet er toevallig zijn zus op straat. Die herkent hem niet en wil hem ook niet geloven als de gewezen soldaat haar probeert te overtuigen dat hij haar broer is:

Sy kent haer broeder niet maer hy haer kennis doet
 Hy spreekt haer minsaem aen: gy sijt mijn naeste bloet
 Ik uwen broeder ben. Sy staet daer verslagen.
 Daer kom eene bange vrees doer al haer leeden jagen.

Tenslotte slaagt hij daar toch in. Hij vraagt haar voorlopig niets aan hun ouders te vertellen. Hij wil als vreemdeling in hun logieshuis zijn intrek

nemen en pas 's anderendaags zijn ware identiteit bekend maken. De waard en zijn vrouw, d.i. zijn vader en moeder herkennen hun zoon niet. Ze besluiten 's nachts de vreemdeling die er blijkbaar warmpjes inzit, te vermoorden. 's Anderendaags vernemen ze van hun dochter dat de vreemdeling hun zoon was. De vader pleegt zelfmoord en de moeder vervloekt zichzelf.

Den vader op solder treck stil wegh en uijt een lossen cop
Op solder aen een balck verhanght sig aen een strop
De moeder sig vervloecht en roept Comt dochter vreden
Die ik met mijnen man mijn kint heb dootd gesteken.
enz.

Viervoudige moord te Hulst

Zoals vele gedichten in deze schriften komt ook het hiernavolgende uitvoerig relaas van een moord in beide voor. Geen van de twee versies is echter volledig. Ze vullen elkaar echter wel aan zodat uit beide samen een nagenoeg perfecte tekst kan worden gereconstrueerd. De voornaamste varianten worden hierna in voetnoot aangegeven. ⁽⁵⁾ De ene versie is gedateerd 1762, de andere 1764.

Te Hulst, dicht bij Eijndijck (een wijk?) werd een viervoudige moord gepleegd. De moordenaar, gewapend met een geweer en een mes, schoot de knecht of knaap dood terwijl die lag te slapen wellicht in een schuur, stal of ander bijgebouw van de hoeve. Daarop ging de moordenaar "kloppen aen het huijs". Hij werd door de vrouw zonder enige achterdocht binnengelaten vermits hij de peter van haar kind was. Ze werd doodgestoken en haar echtgenoot, die haar te hulp snelde, onderging hetzelfde lot. Dan kwam de "meijt" aan de beurt: die maakte hij af met een hakmes dat hij in het huis gevonden had.

Na deze wandaden heeft de moordenaar het huis in brand gestoken. Toen het magistraat vermoedde wie de moorden had gepleegd, vluchtte de moordenaar en wilde zich gaan verdrinken. Bij de haren werd hij echter uit het water getrokken. Men bracht hem naar het brandende huis waar hij de moorden had gepleegd en toen bekende hij, zuchtte en weende en wilde in de vlammen springen. Maar men belette hem dit en bracht hem naar de stad waar hij acht dagen werd opgesloten. Hij werd veroordeeld om op de markt van Hulst op een rad gelegd en geradbraakt te worden. Zo bleef hij een kwartier liggen, waarna hij verbrand werd in aanwezigheid van "wel thien duijsen lien".

Komt, menschen al, komt, weent en sucht,
Laet vaeren blijtschap en genucht,
Komt lieve menschen, comt in de rouw,

Hier is verbrant den heelen bouw. 5
 Ick wilt u dan gaan wijsen aen,
 Hoe dat de saecke is vergaen,
 Van dienen grooten moordenaer,
 Die 't Hulst gestraft wiert in ['t]openbaer,
 Heel bij Eijndijck, oft daer ontrent, 10
 Soo is gekomen desen vent,
 Met een scherp mes en een snaepaen,
 Heeft hij vier moorden daer gedaen,
 En dat soo vreet en soo rebel,
 Al oft hij quamp daer uijt de hel. 15
 Den eersten schoot hij in den slaep,
 Dat is geseijt den knecht ofte knaep,
 Die lagh versmoort daer in sijn bloet,
 Siet voorder wat de boosheijt doet.
 Hij ginck daer kloppen aen het huijs,
 De vrouw die hoorden dat gedruijs, 20
 Die liet hem in als haeren vrient,
 Want hij was peteren van haer kint.
 Hij staek met mes de vrouw toen doodt.
 Den man die mejnden inden nootd,
 Sijn vrouw te helpen uijt de pijn, 25
 Eijlaes hij kreegh oock wel het sijn,
 Hij sloegh opt hoofd hem in beswilt.
 Dat hij ter aerden neder drilt.
 En stamten hem drijmael op thert,
 Soo dat hij stierf met groote smert, 30
 Dan vont hij daer een capmes groot,
 Daer hij de meijt me brocht ter doodt.
 Hij heeft het huijs daer bij verbrant,
 Dat sagh en weest men tallen cant. 35
 Wat daer gebeurt is metter daet,
 Die namen alles wel in acht,
 En hebben soo veel bij gebracht,
 Dat sij hem kreegen op de vlught.
 Hij meynden hem, o menschen, sught, 40
 Daer te versmooren op dat pas.
 Hij was al doodt, hadt volck niet ras
 Hem uijt getrocken by sijn haer.
 Hij wiert gebrocht, en dat is waer,
 Al waer hij dhoeve hadt verbrant, 45
 De moort bedreven met sijn hant.
 Sij thoonden hem daer sijn misdaet,

Het geen hij hadt door duyvels raet
 Bedreven daer van stuck tot stuck.
 Doen kenden hij sijn ongeluck, 50
 Soo ver dat hij met vele lien
 Dat allemael niet en cost sien
 Hij sucht en weent, het is te laet,
 Hij wou wel branden voor sijn quaet,
 Soo dat [hij] hem werpt dan in de vlam, 55
 Daer hem tofitie oock uijt nam.
 Hij heeft het alles daer bekent,
 Van den beginne tot den endt,
 Soo dat hij klappen alles uijt
 Gelijck oock sijn sententie luijt 60
 Sy brochten hem daer naer de stadt,
 Al waer hij maer acht dagen sat
 Hij kreegh aldaer verdiende straf,
 Die hem recht sententie gaf.
 Ick moet u noch maecken mentie, 65
 Wanneer sij lesen syn sententie,
 Dan weenden dheeren magistraet,
 Meer om de straef als om ['t]quaet,
 Want als men tselve wel behert,
 Men voelt inwendigh pijn en smet, 70
 Daer was een order toe bereijt,
 Daer sij hem op sleepten soo geseijt,
 Hij maechten daer op groot misbaer,
 Hij sagh de doodt voor oogen klaer,
 Hij riep heer Jesus dickwils aen, 75
 Dat hebd'ik selver wel verstaen.
 Daer med' soo quamp hij op het rat,
 Te midden op de mert van de stadt,
 Sij kaptten af eerst t' rechte hant,
 Waer uijt het bloet quamp abundant, 80
 En doen smeten int gesicht
 Daer hij het alles had bericht.
 Hij schreuwden vreeselijk soo helken slaggh,
 Daer me geraedbraeck, soo elk sagh.
 Al waer hij laggh wel een quaer[r]tier 85
 Eeer hij gonck branden in het vier,
 Alwaer hij dan wiert in verbrant
 De menschen suchten tallen kant.
 Som met de traenen op de kaeck

Het is voor waer een droefve saeck
Soo een spectacel aen te sien
Daer waeren wel thien duijsent lien
Nemt daer exempel, jonck en hout,
En wilt noo[i]t sulcke wegghen gaen!
1762

90

3. **menschen in de**: andere versie: mensch nu inden. 4. ontbreekt in de andere versie. 9. **Eijndych**: andere versie: enenckxdijck. 11. **snapaen**: een vuurroer, een soort geweer. 15. **schoot**: sloegh. 18. **voorder**: andere versie: wonder. 22. **peteren**: peter. 27. **in beswilt**: in zwijm (?). 28. **drilt**: valt (?). 340 **weest... tallencant**: andere versie: wiste heel het lant. 35. **liet de weet**: andere versie: liet dit weten. 37. **namen**: in beide versies staat **mannen**. 38. **soo...gebracht**: zoveel bezwarende elementen bijeengebracht. 44. **en dat is waer**: in de andere versie: **int openbaer**. 45. **dhoeve**: in de ene versie staat **droeve**; in de andere staat i.pl.v. **hij...verbrant**: sy thoonden hem daer syn misdact (wat in v. 47 nog eens voorkomt). 64. ontbreekt in een van beide versies. 65. **u**: ontbreekt in de andere versie; **mentie**: in andere versie: hintentie. 67. **Dan**: in beide versies staat **Den**; **weenden dheeren**; ander versie: ween ent. 68. **Meer**: andere versie: Soo wel. 69. **wel**: ontbreekt in andere versie. 70. **inwendigh**: in andere versie: met alle. 71. **order**: lees **horde**. 72. **hem op**: in de ene versie staat **hem**, in de andere **op**. 77. **hij op het rat**: in andere versie: hij op de maer van stadt. 89. **kaeck**: in andere versie: kaecken. 91-94. komt slechts in één van beide versies voor.

De "klokkelappers" van Belsele

De spotnaam van de inwoners van Belsele is "klokkelappers". (6) Deze naam vindt zijn oorsprong in een voorval dat ca. 1722 aldaar heeft plaatsgehad.

Het verhaal ervan komt voor in een Wase kroniek (tot 1740) die door de Tielrodenaar Daneel Braem (° 1685) werd geschreven. (7) Daarin lezen we:

"In desen tyt (1722) is tot Belsele, in 't landt van Waes, eene aerdighe cluchte voorgevallen van een vagabont, geboortich van Stekenen, de wethouders wys maeckende dat hy eenen grooten constenaer was, besonderlyck in het stuk van kloklappen; ende alsoo sy een klock hadden, dy by ongluck geborsten was, soo hebben sy hem deselve besteet te lappen; maer alsoo de vrouw van den greffier het bedrogh gewaer wiert, mits hy onder de klock tweemael 24 uren daer hout onder gestookt hadde, hebben sy geoordeelt dat hy eenen guyt was; hy heeft hun met gescheurde klock laeten sitten, en is al stillekens wech gestrocken met eene goede somme geldt, dat sy hem van te vooren, om gereetschap te koopen, op d'handt gegeven hadden; over welcken cluchtigen act sy van hun gebueren worden uytgelachen, ende worden nu voor altyt gedoopt met den naem van Kloklappers".

81

De kroniek voegt hier nog aan toe dat deze klokkenlapper twee jaar nadien te Sint-Niklaas werd gevangen en om zijn schemerijen uit het land van Waas verbannen.

In de negentiende eeuw was het verhaal te Belsele nog bekend en werd er in een lichtjes afwijkende versie verteld. (8)

Ook aan De Grave was dit verhaal bekend. Hij vertelt het in 1763 als volgt:

Aen die van belcele hier aentrent,
Daer is gekomen eenen vent,
Die hem advertteerden aen de weth,
Dat hij de klock kost lappen net,
En mits de klock daer was gescheurt, 5
Soo is de saeck alsoo gebeurt.
Men maect met hem daer een accort,
Kost hijse lappen met een wort,
Of anders had hij geen vergelt,
Soo daer geen stuck wort in gestelt. 10
Men haelt de klock, men maect daer vier,
't Was op den hof van den greffier,
Daer stockten hij drij daegen lanck,
De klock die bleef al even kranck,
Waer toe hij beesden wit en heij, 15
't Was prochierekeningh, soo men seij.
Mendeken kreegh daer spijs en wijn,
Op dat het lappen wel sou sijn.
Die klock die wiert op tlest heel heet,
En daer was noch veel ongereet, 20
Waer toe hij vraeghden oock wat gelt,
Om dat te haelen met geweld.
Hij heeft hem oock sterck belast,
Dat op het vier most sijn gepast.
De heele prochie quaem daer sien, 25
Naer hunne klock gelapt, meschien,
Doen saegen sij daer het bedrogh,
Men brayden raepen even togh,
Twee sacken min of meer,
Dae me is Belceel geheel ontheert. 30

8. **met een wort**: bet. is duister. 15. **beesden**: bezigden; **wit en heij**: wit en ei, eiwit.
18. **Mendeken**: in het hs. staat **men deken**: was dit de naam van de klokkenlapper? 20.
ongereit: vele dingen die nog niet gereed, d.i. voorradig waren en die hij dus nog moest gaan kopen. 23. **hem...belast**: lees wellicht **hen...gelast**, aan hen opgedragen. 28. Waarom er rapen gebraden werden, is onduidelijk.

De duivel op de toren van Haasdonk

Ook over Haasdonk vertelt De Grave een verhaal waaruit de inwoners van Haasdonk als niet erg snigger te voorschijn komen. Ook dit verhaal had gemakkelijk tot een spotnaam aanleiding kunnen geven, maar in tegenstelling tot wat te Belsele gebeurd is, blijkt dat voor Haasdonk niet het geval geweest te zijn.

Het verhaal doet denken aan de maneblossers van Mechelen:

Wat wonder dingen hoort men, siet,
Tot Haesdonck is voorwaer geschiet,
Veel menschen waeren in het gat,
Dat den duijvel op den toren sat. 5
Elck keek om 't eerst en dat seer snel,
En seijden al: ick sien hem wel!
't Was savonts laet, het doncker was...
Den pastoor quam wel al soo ras,
Al naer 't gedruijs en het geraes, 10
Hij commandeerden als een baes,
Daer wiert van boven op gegaen,
Om dat gespooock daer af te slaen,
Maer niemant daer oock aen en cost,
Daer een feseieck wiert op gelost,
Men schoot seer recht met eenen baf, 15
Doen was geraeckt en viel daer af...
Doen wast een duijken, wilt verstaen,
Dat heeft den coopman goet gedaen.

3. **gat**: gedacht, mening (?). 14. **feseieck**: Fr. **fusil**, geweer. 15. **baf**: knal. 18. de bet. van dit vers is in deze context onduidelijk.

Jaarkrans

De gebruiken die op bepaalde tijden van het jaar door jong en oud werden onderhouden, zijn aan de schoolmeester die uiteraard dicht bij de plaatselijke bevolking staat, niet onopgemerkt voorbij gegaan.

Zo is er het hanenkappen⁽⁹⁾ dat op "sotten maendagh" werd georganiseerd en waar niet alleen de volwassenen, maar ook de kinderen met verlangen naar uitkeken. Uit de hiernavolgende tekst kan men vermoeden dat dit hanenkappen ook op school plaatshad:

Wella kinder nu voordaen,
Den sotten maendagh die comt aen,
Wanneer men sal gaen verstaen,
Hoe dat den sotten maendagh is aen:
Eenen haen naer u verlangen, 5

Die men hier sal op gaen angen,
 Aen eenen staeck tonnoosel dier,
 Tot des kinders groot pliesier.
 En dat met clippels groot onvermoeijt,
 Lustigh naer te roeijen. 10
 Die hem den eersten keer sal treffen,
 Die sal men hier seer hoogh verheffen,
 En al de kinderen op de baen,
 Riepen, desen heeft de haen!

1. **wella**: uitroep van vreugde. 7. **onnoosel**: onschuldig. 9. **clippels**: stokken. 10. **roeijen**: werpen. 11. **eersten**: in het hs. staat **sesten**.

Terloops komen even in een ander gedicht de berenleiders te sprake die met een getemde beer van dorp tot dorp trokken en het dier zijn kunsten lieten tonen:

Veel lieden die gaen achter tlant,
 Die hebben eenen beir aen dandt,
 En daer bij trommel ende fluijt,
 Den beir die danst op dat geluijdt,
 En trecken soo naer dorp en stee
 sij krijgen de oortjens me
enz.

Maar een hoogtepunt in de jaarcyclus is natuurlijk de kermis met allerlei vermakelijkheden en kramen allerhande. Bij die vermakelijkheden zijn er ook wel een paar waarvan de preciese betekenis niet altijd even duidelijk uit de tekst is te achterhalen. Zo schrijft De Grave op 12 februari 1764 in zijn schrift het volgende gedicht neer:

De kermis die is voor de deur,
 Men maeckt de vlaeijen goet van geur,
 Den rijspap paeckt men suiijker goet,
 Hij denckt de kinders wonder goet,
 Daer sullen oock veel kramen staen, 5
 Met kammen, brillen, hoort eens aen,
 Dooskens, fluijten, kleijn en groot,
 En suiijker bollekens blond en root.
 De kreijmers roepen stijf en kloeck: 10
 "Hij gaeter me deur, siet eens daer"
 Den rattevanger, dat is waer,
 "Al wederom prijs, den grooten koeck",
 Het gelt dat danst daer uijt de broeck.
 Die niet en wint die heeft de beet, 15
 Dat ik en alle jongens weet,

Soms draeijen in het suiiker kraem.
Mijn dicht is uijt en is gedaen.

3. **gaet**: lees **soet**. 4. **denckt**: dunkt. 12. **Den rattevanger**: wat die op de kermis deed, is niet duidelijk. 15. **de beet**: bet. onzeker.

Ook de marktzangers met hun blaadjes en hun rolprenten komen ter sprake:

Mij dunck ick ben seer wel voorsien,
Van alderhande slach van lien,
Jae selfs van lieckens saengers cael,
Die comen voorstaen met hun mael
Om te verkoopen met pliesier,
Een dozijn lieckens drij of vier.
Den opperbaes riep lustigh blij:
"Jongers comt hier, luyjster naer mij,
Gij sult gaen hooren, segh ick recht,
Het geene hier uijtwijs mijnen knecht".
Dat was Carreel, hier wel op let,
Die als een geck slaeght de bagget

...

1762

De zanger, hier de "opperbaes" genoemd, lokt het volk, maakt reclame en prikkelt de nieuwsgierigheid. Zijn knecht "Carreel" wijst met een stok op de rolprent de taferelen aan waarover de zanger het zo dadelijk zal hebben en slaet tussendoor "de bagget", de trommelstok, om nog meer volk op dit geluid naderbij te lokken.

Een jaarlijks weerkerend gebeuren dat grote aandacht gaande maakte, was de paardenjaarmarkt te Sint-Niklaas in de eerste helft van mei (zomerjaarmarkt) of begin december (de winterjaarmarkt):

Beminde Kinders, wilt verstaen,
Den tijd comt nu dapper aen,
Wanneer de peerden overhoop,
Tot Sinter Nicolaes sijn te coop
Soo jonck als hout, vet en cael,
Voor ieder een, tsij Duyts of Wael.
Die daer wilt coopen een fraeij peert,
Besiet den tand en oock den steert,
Men biet en looft en smijt in d'hant,
Soo goeden coop, het is een schant,

5

10

85

Voor sesthien stuijvers een fraeij peert.
Besiet den tand en oock den steert,
Jae toom en teugel is voor u,
't Is goeden koop, wat seght gij nu?

3. **overhoop**: met hele hopen. 5. **cael**: mager. 9. **smijt in d'hant**: de koop wordt gesloten door elkaar herhaaldelijk in de hand te slaan.

De bedevaart naar de Heikapel te Waasmunster om er O.-L.-V. in de Vastentijd te gaan vereren, is voor "menich jonck gesel" niet in de eerste plaats een zaak van devotie. Het is veeleer een gelegenheid om na de mis en het sermoen op "cantien" te gaan en er menige borrel te drinken. Een zonderlinge manier om de vastentijd in ere te houden, vindt de "Meester":

Daer is hier menich jonck gesel,
Die gaen besoecken dheij capel,
Om daer te bidden ons lievrouw,
Maer hun devotie is soo flouw,
Jae soo ick 't alles seggen derf,
Het is meer tot ons bederf,
Als dat hun in desen tijt,
Sou strecken tot hun ziel profijdt,
Jae soo de mis daer is gedaen,
Met het sermoen, wilt mij verstaen,
Men gaet dan eens naer de cantien,
Men drinckt een maetjen acht of thien,
Alsoo vieren voorwaer dees gasten,
Op hun mannier de h. vasten,
Maer dit en is den regel niet,
Waer door men shemels vreught geniet!

Overzetboot op de Schelde te Tielrode vergaan

Een veerboot die te Tielrode de Schelde overstak was te zwaar geladen met koeien en met vijf mensen aan boord. Hij verging, de beesten zwommen aan land maar twee opvarenden, de schipper en een inwoner van Temse lieten er het leven:

Ick heb met droefheijt soo verstaen,
Hoe dat een schuijtien is vergaen,
Tot Thielderoo, wat ongeval,
Aenhoord ik 't u verhaelen sal.
Het schuijtien was te vol geset
Met vette beesten daer op let,

En vijf personen, kleijn en groot,
Daer isser twee af gebleven doot,
Den schipper en eenen Temschenman,
Die op de plaats versmoorden dan,
Maer dander sijn met groot geluck,
Aen 't land geraekt, het droevig stuk,
De beesten swommen aen het lant,
Den eenen hadt den steert in d'hand,
Die soo geraekten uijt den noot,
Want sonder dat soo was hij doot.
De schuijt die sonck recht inden gront,
Een roeij van dlant daert volck bij stont,
God wilt hun ziel genaedig sijn,
Die hun kan helpen uijt de pijn.

Messengevecht van twee dronkaards te Meerdonk

De onderwijzer ergert zich aan de vele diefstallen in de streek, aan de slechtheid van de wereld waar de "vreese godts" onbekend lijkt en haat en nijd hoogtij vieren. Een voorval te Meerdonk stemt hem erg pessimistisch, "de weirelt schijnt te nemen ent". Hij roept de jeugd op de deugd lief te hebben en het kwaad te schuwen.

Tot Meerdonck is een droef geval,
Soo ick int cort verhaelen sal,
Hoe dat twee gasten, boos en quaet,
Daer vochten inden avont laet,
Schier sat gedroncken, ['t] doet mij pijn,
Al in den boosen brandewijn.
Den eenen steekt, o boos bedrijf,
Den anderen het mes in het lijf,
Waer door hij quamp in grooten noot,
En soo men seght bekansten doot.
En als men dit alles wel besied,
Ten is niet anders als verdriet.
Van dieverij, genog bekent,
De weirelt schijnt te nemen ent,
De vreese Godts die en isser niet,
Tis haet en nijt al dat men siet,
Daerom dan, jonckheijt, volght den raet,
Bemind de deught en laet het quaet.
1764.

Dief en valsemunters te Brussel terechtgesteld

Een dief van achttien jaar werd te Brussel opgehangen. Vijf valsmunters hebben in dezelfde stad in het openbaar hun straf ondergaan: twee werden opgeknoopt, de drie anderen gekookt in een grote ketel vol olie, de gewone straf voor valsmunters. Deze terechtstellingen, die aan de "meester" bekend waren uit een brief, zijn de aanleiding tot moraliserende beschouwingen die hij aan zijn leerlingen ten beste geeft.

Uyt Brussel heb ik eenen brief,
Alwaer in staet van eenen dief,
Die op gehangen is aldaer,
In ouderdom van achthien jaer:
Den selven brief doet mij verstaen, 5
Vijf valsche munten, hoord eens aen,
Waer van de vier sijn wel bekend
[T']Antwerpen en dat hier licht omtrent.
Den vijfden in de Liersche stadt. 10
Die rijkdom overvloedig had.
Drij sijnder die in dolie daer,
Gesoden sijn in openbaer,
En twee gehangen door het strop,
Hoe suer quamp dat de dieven op!
Wel, jonckheijt, houd u handen recht 15
Al waer[t] gij meester ofte knecht,
Maer neemt den spiegel wel in hant,
En dunck dickmaels in u verstaent.
1764

6. **munten**: lees **munters**. 15. **houd...recht**: houd je handen op de rechte plaats, d.i. houd ze thuis, steelt niet. 18. **dunck**: denk.

Tot zover deze "proeven" van de Graves dichtkunst. Ze "bezingen" gegevens of onderwerpen die mij de moeite waard leken om onder de aandacht van de lezers van dit tijdschrift gebracht te worden.

W.L. BRAEKMAN

(¹) H.J. Vieu-Kuik en J. Smeyers, *De Letterkunde in de achttiende eeuw in Noord en Zuid* (Geschied. van de Letterk. der Nederlanden VI, Antwerpen, Amsterdam, 1975), p. 351.

(²) G. Maréchal, *Archieven van Oostvlaamse Kerkfabrieken (oud Regiem)*, (Brussel, 1969), p. 157. De schriften bevinden zich in het RA Beveren-Waas (archief Kerk Stekene, nr. 553).

- (3) Cf. het *Memoriaalregister* (Kerk Stekene, nr. 2) in het RA Beveren-Waas. De Grave was toen ook geen onderpastoor. Cf. F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de Gemeenten* (Gent, 1881), reeks 3, deel 4, p. 82.
- (4) Cf. D. Coigneau, "Littera scripta manet. Rederijkers over 'letterkunst' en pen", *Jb. de Fontaine* 37-38 (1987-88), 49-110.
- (5) De interpunctie werd door mij toegevoegd. Wat in geen van beide versies voorkomt, maar door mij werd aangevuld, staat tussen vierkante haakjes.
- (6) J. Cornelissen, *Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk* (Antwerpen, 1929), II, pp. 106-107.
- (7) Uittreksels ervan die op het Waasland betrekking hebben, werden door J.v.R. gepubliceerd in "Daneel Braem. Waassche Kroniekschrijver", *Annalen van de Oudheidk. Kring van 't Land van Waas* 4 (1871), 265-305.
- (8) F. De Potter en J. Broeckaert, *Op. cit.* 3e reeks, deel 1, *Belsele*, pp. 12-13.
- (9) Over hanenkappen zie W.L. Braekman, *Spel en Kwel in vroeger Tijd* (Gent, 1992), p. 277-79 en de aldaar vermelde bibliografie.

Met

---

de sympathie

---

van de

Generale Bank

ABRACADABRA 1992

In 1992 geeft de Vereniging voor Tentoonstellingen in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel, in samenwerking met het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Kunst, een boek uit dat als titel *Abracadabra* krijgt. De publikatie gaat gepaard met een expositie: creaties van **Patrick Van Caeckenbergh**.

Abracadabra, oorspronkelijk een bezwerings- of toverformule, werd in een gelijkzijdige driehoek op perkament geschreven, in elf regels die telkens een letter min bevatten. De eerste regel fungeert als basis van de figuur; de laatste bevat slechts de letter a. In diagonaal leest u van beneden naar boven langs de rechterkant hetzelfde woord.

Volgens de gnostieken is het in staat ziekten en noodlottige invloeden te verdrijven en stond aldus veelvuldig op amuletten en talismans.

Ze droegen het perkament met de tekst aan een vlasdraad om de hals.

De behandeling van een artistiek en opmerkelijk werk past niet onmiddellijk in een volkskundig tijdschrift, maar we beschouwen het als onze plicht dit werk mede te delen, op meer dan één basis.

In het oeuvre van de betrokken artiest is met betrekkelijke regelmaat een volks element aanwezig. We denken aan het ganzenspel, als beeld voor

de lokalizatie van de hersenen, en aan het werk "Chapeau", een enorme, hoge hoed, met de weergave van de sterrenhemel aan de buitenkant, als uitbreiding van het geheugen van een personage, en met een wereldkaart langs de binnenkant. De hoed vertoont de vorm van een kast met laden die bestaan uit lucifersdoosjes, voorzien van encyclopedisch illustratiemateriaal.

Lieven De Cauter schrijft in de publikatie een diepzinnige Spielerei *Fabels en metamorfosen* (blz. 9-13) met Aesopus, de mismaakte slaaf als vertrek- en eindpunt, en Georg Wilhelm Friedrich Hegel als filosofische gids, om opeenvolgende kunstvormen in herinnering te roepen, de fabel van uit allerlei brand- en standpunten te ontleden, om na menigvuldige verkenningen tot slot de troost van metamorfozen te vinden in Icaros die een eiland wordt, in Philemon en Baucis die veranderen in bomen, en sprookjes te bestempelen als 'aanwijzingen van de vroegste pogingen van de mensheid om de angst die de myte hem op de borst heeft gedrukt, af te wentelen'.

Fabels en metamorfozen schrijden langs onverwachte peilen en diepte-psychologie naar hoogtepunten van zinnig speuren naar mytologische inhoud en prozaïsche kunstvormen.

Abracadabra geldt thans als een genre onbegrijpelijke taal en onzin. Het werk van de wondere artiest en de filosofische kommentaar zijn in de kern en kiem menigmaal waarachtig 'volks'! (1)

Renaat VAN DER LINDEN

(1) Tover- en bezweringsformules vindt u in de uitgaven van de Nederlandse Volkskundige Bibliografie, volgens het stelsel Hoffmann-Krayer, onder nummer XII F.

Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Band I, Berlin und Leipzig, 1927, kolom 95-96-97. Als toverformule reeds bekend aan Q. Serenus Sammonicus ca 200 na Kr. Aangewend tegen koorts, tandpijn, wonden. Er bestaat geen eensgezindheid nopens de oorsprong en de verklaring van het woord.

Dr. Jan GESSLER. *Uit en om een Limburgsch Recepten- en Incantatieboekje*. Volkskunde, Antwerpen 31 (1926) 1-9. p. 7: Zulke geheimzinnige, echte abracadabra-spreuken, zoals hierboven aangehaald, stonden van oudsher hoog in aanzien.

ABRA CADABRA MAGIC SHOW. Sanchez Lozano, gevestigd te Antwerpen-Berchem, Callensstraat 15, tel. 03/230.95.42, kondigt met dergelijke titel zijn programma aan, magie voor elke leeftijd, straatanimatie, enz.

Het woord Abracadabra is in de aangehaalde publikatie bovenaan 16,5 cm breed en met de elf regels 13,5 cm hoog;

ERNEST VAN DEN DRIESSCHE

GENT, KNOKKE EN PARIJS

ONTVANKELIJKHEID VOOR VREEMDE STEDEN (1)

In de wereld van de naïeve kunst is de artiest immer geheel en al "kind van zijn tijd", zelden of nooit "tegen zijn tijd". Er bestaat geen napraten van hetgeen anderen voor hem getoond of gezien hebben, maar hij (zij) ontdekt en ontwaart met de eigen visie van een ongerepte kinderziel en legt met een ontwapende onschuld en zuiverheid van aanvoelen de taferelen van de onmiddellijke omgeving vast, met een bestendige neiging tot 'vertellen' en een hartstochtelijk aanvoelen en beleven van een solidariteit en kollektieve samenhang.

Het feestelijk karakter van een kermis, een paardenommegang, een processie, de fiertel in het gewest van Oudenaarde, het optreden van 'trommel en fluitje", krijgen met een vaste regelmaat voorkeur en voorrang.

Eigenbehoud en eigendunk passen hier enigszins, in de oorspronkelijke betekenis en ontleding van het woord: zelfbehoud van de inwoners en ... dunk: de waardering voor de eigenheid, wat die te betekenen heeft.

En toch ... Wij mogen ons niet vastpinnen op de opvatting, dat naïeve kunstenaars zich onvoorwaardelijk beperken tot het eigen gebed. Ernest Van den Driessche levert herhaaldelijk het bewijs dat een bezoek aan andere steden een specifieke indruk op hem nalaat en dat die resulteert in een vaardige en waardige weergave van een kunstwerk.

Beelden uit Gent, Knokke, Parijs leveren elk op hun manier, een onweerlegbare aanwijzing van deze stelling.

Moord in de Sint-Baafskerk

Ernest Van den Driessche exposeerde in het Alijns-Godshuis en bij die gelegenheid hoorde hij vertellen over een vete tussen twee vooraanstaande families die tragisch eindigde. Er bestaat een fel verschil tussen de sage over de oorsprong van het Alijns-Godshuis en de historische realiteit. (2)

---

(1) Een bijdrage naar aanleiding van de publicatie:

Ernest Van den Driessche 1894-1985, met medewerking van Remi De Cnodder, Ingrid De Meûter, Gisleine Peeters, Renaat van der Linden. 95, kleurillustraties.

Uitgave: Wilfried Vanderweeën, Broodstraat 16, 9700 Oudenaarde, in samenwerking met de stad Oudenaarde, Dienst Cultuur, 1994.

(2) Elza LUYKX-FONCKE. *Het Hospies der Kinderen Alijn of Alijns-Godshuis te Gent*. Oostvlaamse Zanten 37 (1962) 151-177, 17 ill.

Volgens de sage heerst een eeuwenoude vete tussen de wevers en de volders. Alijns, een voornaam lid in het gild van de volders, dingt naar de hand van Godelieve, wier vader een belangrijke plaats bij de wevers bekleedt. Deze wil zijn dochter huwen met een rijke patriciër, Simon Rym, wiens voorzaten tot de wevers behoren. Daar het meisje die afwijst, zoekt Rym zich op Alijn te wreken. Geholpen door zijn broeder en enkele gezellen overvalt hij zijn tegenstander gewapenderhand en doodt hen samen met zijn broeder. De moord is het gevolg van een liefdetwist om een en dezelfde jonkvrouw.

De nuchtere geschiedenis luidt anders.

Twee telgen van een zeer oud geslacht te Gent, Simon Rym en zijn broeder Goswin droegen een kwaad hart toe aan Henrik Alijn en zijn broeder Zegher, die eveneens uit een hoog aangeschreven familie stamden. De aanleiding tot de haat lag in een belediging die de Alijns tegen hen hadden geuit. De vijandschap werd zo erg dat de graaf diende in te

grijpen. De pogingen van de stedelijke gezagdragers leden jammerlijk schipbreuk. Ze dreigden met een zware boete. Het stond in de sterren geschreven, dat er een moord zou komen. In het begin van 1354 doorstaken de gebroeders Rym, omstuwd van een aantal getrouwen, Hendrik Alijn en zijn knecht in de toenmalige Sint-Baafskerk en lieten Zegher zieltogend voor de tempel liggen. Hij overleed nadien aan zijn zware verwondingen.

De graaf kwam persoonlijk naar Gent. Zo ernstig was de toestand. Er volgden strenge straffen, zware boetes, verbanning.

Leden van de getroffen familie verzaken aan vergeldingsmaatregelen en wraakneming en dienen een verzoek om genade in. De graaf eist vrede tussen de partijen en legt o.a. de verplichting op een jaarlijkse rente van honderd parisis te stellen waarvan de opbrengst zou gebruikt worden voor het onderhouden van een hospicie. Daar ligt de oorsprong van het Alijns-Godshuis.

De kunstenaar heeft zijn verbeelding de vrije teugel gelaten bij de voorstelling van het tragisch gebeuren: de moord in een heiligdom.

Hij stelt het toneel op de voorgrond, in de buurt of het zicht van het altaar. De zijaltaren zijn heel wat verschillend en in de rechterhoek is zelfs de duivel, als een genre Pietje de Dood aanwezig.

Tweemaal in Knokke

a) Kerstmis

Het Kerstgebeuren ontroert elk jaar Ernest Van den Driessche. Dat blijft een echt wonder, een mysterie met vele fazen en ook volksgebruiken. In de streek spelen de Drie Koningen een hoofdrol, veelzijdig in hun kledij, luister, optreden, met en zonder ster. Het Kerststalleke bevindt zich sober of een tikje opgesmukt in of buiten de kerk.

De rijke reeks taferelen in Knokke barst los in een weelde van figuren en tonelen allerlei, in de lucht, op zee, op de voorgrond. Wie geraakt er de tel niet kwijt?

Jozef en Maria landen met het kindeke Jezus op een uiterst ongewone wijze: in de mand van een luchtballon. Boven de ballon praalt een vijf-puntige ster. De versierde mand en het jong gezin daarin zijn als in een hartvorm gevat. In de linkerbovenhoek een ster, engelen en figuurtjes allerhande; onderaan een ruiter, een herder met een paar schapen in een sloep, en twee herders. In de andere bovenhoek valschermspringers, een vijf-puntige ster alweer, engelen en opnieuw een ruiter; daaronder een

man met een ros in een sloep, een man met een kaars, twee personen in een sloep. In het middenvak een sprookjesachtige tooi van vlammeende kaarsen op het water. Alleen een ongerepte kinderziel is in staat het allemaal te bedenken, om het met pure gave van een naïef artiest uit te beelden. Links onderaan drie volkse koningen. Een Kerststal met een

draaiende ster vooran, drie rijke koningen in een boot, rechts twee sloepen met groetende vissers; een sloep draagt als opschrift: noël. In de hoek een kerstboom en over de hele voorgrond zingende en juichende lieden, alsook een ruiter. Een weelderig vertoon bij een tweevoudige aankomst: te land en te water. De rijkdom van kleuren en van afwisselende beelden stemt elkeen gelukkig in en door het feest. Het wordt een bewonderen en genieten van vele uren, intens en lang.

b) Zondagsmis in de Sint-Margaretakerk

De kunstenaar laat de plechtigheid in open lucht plaatsgrijpen. Bij de kerkdeur bemerk je de priester, als aan een altaar.

Twee taferelen die je niet naast elkaar verwacht. Langs de rechterzijde, bij een boom, een kuip van een preekstoel, waar een geestelijke in koorhemd post vat.

Op de voorgrond geldt de suisse ofte kerkbaljuw in livrei met zijn hoge hellebaard als ordehandhaver.

Het bogenspel van de wandelgang boeit de artiest, krijgt de aandacht op de achtergrond over de hele lijn en op de voorgrond met sterk typeren van een ruime en een mindere boog en een paar zuilen. Het wordt als een witte frisse doorkijkruimte op een zonnige zondagmorgen, met een bisschop ..., kijkers en een ballon in de linkerbovenhoek en tevens een zeebeeld met een versierde boot in de rechterbovenhoek. De achthoekige toren op de achtergrond piekt en priemt achteraan om even het luchtruim tot zijn recht te laten komen.

Op de voorgrond een gewijde sfeer, maar daarnaast het aanraken en aanreiken van een riant badplaats in de punten van de bovenrand. Kunnen we op deze basis gewagen en gewinnen van een drieluik, met de vloed van zonneglans en -gloed in elk onderdeel, in het genieten van een gelukkige zondagschilder?

Parijs - Galerie Bénézit - Paris envahie par les Flamands

In mei-juni 1965 exposeert Ernest Van den Driessche door tussenkomst van de letterkundige Paul Snoeck in de galerij M. Bénézit in de Franse hoofdstad. Het ligt voor de hand, dat onze kunstenaar dat beleven in een doek vastlegt.

De Seine heeft als een diepe inham in het stadsbeeld en -leven op de verbeelding van de artiest ingewerkt.

Twee bruggen doorsnijden, vooraan met vier en achteraan met acht bogen, de rivier. Op de verste brug twee attractiepunten: de katedraal Notre-Dame centraal en de figuur van Hendrik IV te paard. De voorgevel van de kerk is in grote lijnen betrekkelijk getrouw weergegeven. De 'Lelie' als aanknopingspunt met het Frans wapenschild (drie gouden leliën der Bourbons, beeld van Franse koningschap), Onze-Lieve-Vrouw met het kind Jezus als Notre Dame. Hendrik IV, eerste koning uit het Huis Bourbon, trekt als krijger te paard over de brug. Een man springt van de brug in het water, één van de vele trieste 'gevallen' in de stad. Langs de linkerzijde een lange rij hoge huizen en ver weg de Eifeltoren. Op de voorgrond de hoofdzaak voor ons: *Galerie Bénézit E. Van den Driessche* op een plakkaat. De man met het bord staat er vrolijk bij en de persoon er naast vestigt de aandacht op de tekst.

Langs de linkerzijde onderaan zie je een reeks personen op de grond, gewoon de 'clochards' ofte landlopers die onder de brug (komen) slapen.

Flarden en flitsen in een olijke warreling en finaal een overzicht van een groot- en hoofdstad. Inzicht verwerf je pas met vele dikke boeken of door er te wonen.

De dichter Paul Snoeck wenst voor de tentoonstelling in de Franse hoofdstad meer dan één doek met een Frans tint en trant te exposeren. Welk element ontdek je in iedere hoofdstad of hoofdplaats? Een opera. Dat woord roept onmiddellijk vele beelden te voorschijn. Sommige lieden denken aan de schouwburg met allerhande toneelvoorstellingen. Anderen zien haast vanzelfsprekend een in hoofdzaak gezongen en orkestraal begeleid toneelspel. Nog anderen stellen zich de gezamenlijke zangers, zangeressen, koristen enz. voor die als een vast gezelschap een opera uitvoeren.

Ernest Van den Driessche ziet het luisterrijk: een talrijk publiek op het middenvlak, zonder bank of orde, een groep die op het podium optreedt, de talrijke belangstellenden en nieuwsgierigen die van uit hun balkon op de eerste en tweede verdieping toeschouwen. Hij heeft zelfs links en rechts boven het podium een soort engelenbak voorzien, voor de hoogste en tevens de goedkoopste rang.

Twee van de drie ongelijke driehoeken aan de bovenrand stellen zich met een of twee figuren tevreden. Centraal bemerk je een molen met rode zeilen. Zinspeelt de artiest op het bestaan van de vroeger zo beruchte "moulin rouge" in de Franse hoofdstad? De kunstenaar is er in elk geval, geheel en al, op zijn best met weelde van kleuren en weergalozе vrijheid van schiften en schikken.

Renaat VAN DER LINDEN

Renaat van der Linden. *Hanengevecht*, schilderij van kunstschilder Ernest Van den Driessche. Oostvlaamse Zanten, 37 (1962) 212.

Idem. *Expositie van de kunstschilder Ernest Van den Driessche*.

Ibidem, 39 (1964) 5-6, 225-226.

Idem. *Kunstschilder Ernest Van den Driessche internationaal!* in *Volkkundige Kroniek*, Gent, 17 (1982) 5-6.

VOTIEFSCHILDERIJEN KAPELLEKE SCHREIBOOM TE GENT EN ST.-ANNAKERK TE BOTTELARE

Ch. Picqué - H. Bracq

Wanneer men een studie schrijft over votiefschilderijen kan men niet altijd de volledige waarheid achterhalen over de schilderijen die men bespreekt. Men grijpt dan naar het gebruikelijk "vermoedelijk" om deze onvolledigheden aan te vullen of om hypothesen kracht bij te zetten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat men jaren nadien de oplossing vindt van aangesneden problemen. Onze ervaring over het identificeren van geportretteerden op votiefschilderijen berust op twee boeken die we enkele jaren geleden gepubliceerd hebben over votiefschilderijen in Kapelleke Schreiboorn te Gent en in de St.-Annakerk te Bottelare (1). Oostvlaamse Zanten biedt ons de gelegenheid een paar probleempjes over de behandelde votiefschilderijen opnieuw onder de loep te nemen en op lossen met gunstig resultaat.

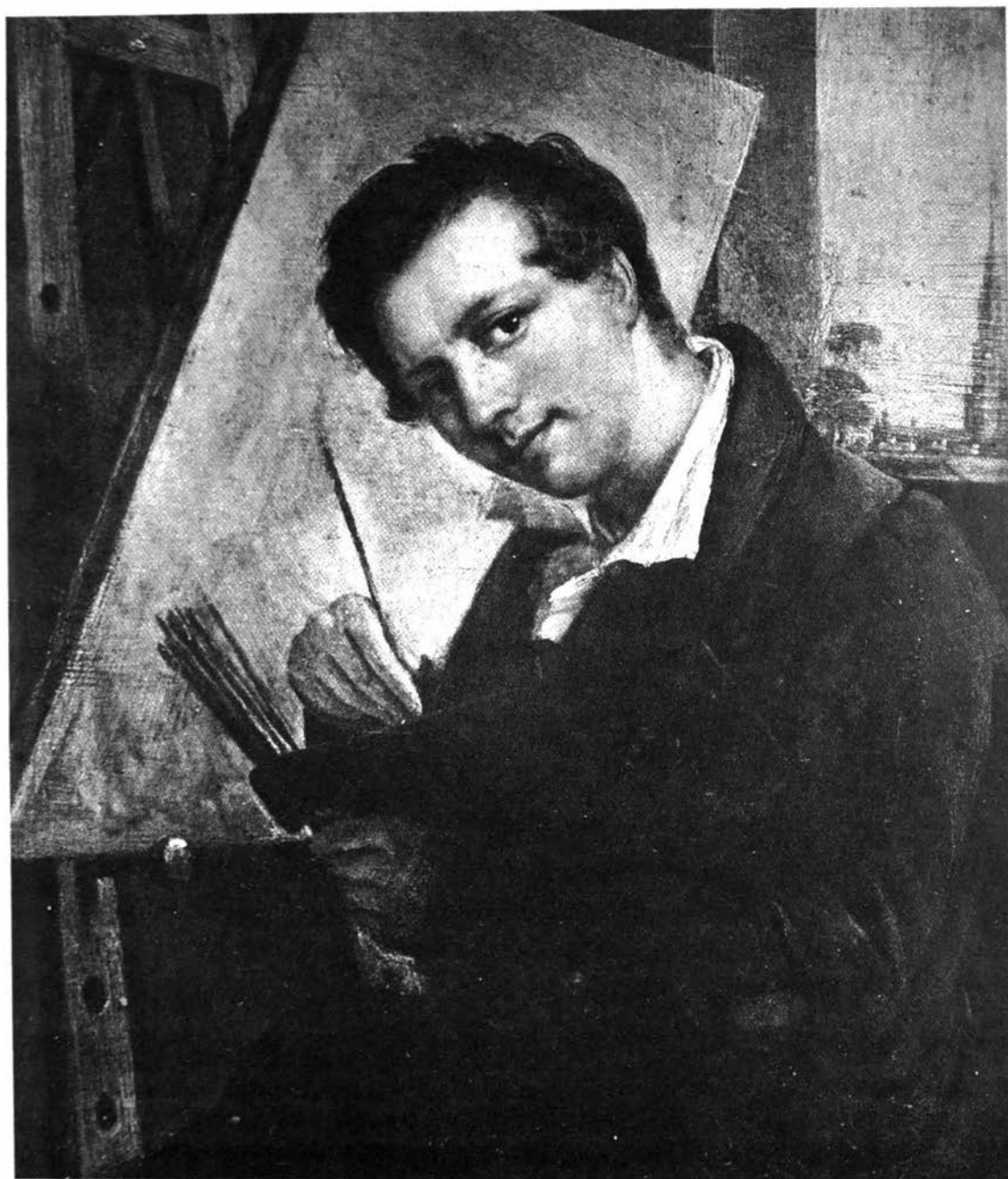
Kapelleke Schreiboorn

Het schilderij van de twee geportretteerden hebben we uitvoerig behandeld in *Bijdragen tot de geschiedenis der Stad Deinze* (2). Ch. Picqué is

*Votiefschilderij, blz. 87, nr. 34: Meisje in witte communiejapon.
Gedateerd en gesigneerd C. Picqué, pinxit 1842. Meisje niet geïdentificeerd.*

Zelfportret Ch. Picqué, 1830 (°Deinze 1799, †Brussel 1869). A.C.L. Brussel, nr. 42817.

een zeer bekend historie-, landschap- en genreschilder uit Deinze. We zijn tot de conclusie gekomen dat de twee geportretteerden vader en dochter zijn. Het Museum van Schone Kunsten te Brussel bewaart van Ch. Picqué een miniatuur waarop zijn kinderen geschilderd staan op een ivoren borstspeld: Camille en Virginie. Wanneer we de gelaatstreken van het meisje vergelijken met het meisje in witte communiejapon op het votiefschilderij dan zien we heel duidelijk een gelijkenis van beide figuren. Het meisje noemt Virginie, geboren in 1836, ze werd geschilderd toen ze zes jaar oud was door haar vader, die toen 43 jaar oud was.

De engelbewaarder op het schilderij is een zelfportret van Ch. Picqué. We hebben dit kunnen vaststellen aan de hand van een zelfportret van Ch. Picqué, bewaard in het Museum van Schone Kunsten te Gent.

Sint-Annakerk Bottelare

Votiefschilderij, blz. 40-43. Joanna Aelterman. Meisje met vlamwend hart en tulpen. °Wetteren 1759. Familiale gegevens waren ons niet bekend. In

Joanna Aelterman, °1759, †1833. Votiefschilderij circa 1765.

1983 werden ons genealogische en familiale gegevens over Joanna Aelterman verstrekt door Joris Clinckspoor, wn. archivaris van het Gemeentelijk Archief te Wetteren (3).

Joanna behoorde tot een voorname Wetterse familie. Haar vader, Joannes Aelterman (°1684, †1765) trad, na het overlijden van zijn eerste echtgenote, in het huwelijk met Livina Aelterman, °Scheldewindeke 1731; ze was pas 21 jaar geworden en haar echtgenoot 68. Bij de geboorte van Joanna had haar vader de leeftijd van 75 jaar, de moeder van 28 jaar. Hun woonhuis lag op de Hoogstraat, thans Florimond Leirensstraat. Hij dreef handel in houtskool. Joanna is ongehuwd gebleven. Ze overlijdt te Wetteren op 15 februari 1833, leeftijd 73 jaar. Haar naam is te Wetteren bekend gebleven als weldoenster; ze schonk giften aan het weeshuis en aan de parochiale kerk (4).

Votiefschilderij, blz. 46-49, nr. 13: Lachende knaap met hoed onder de arm. Circa 1808. Vermoedelijk is de afgebeelde jongen een jeugdportret van de bisschop Henri Bracq (1804-1888). Onze hypothese berustte op uittreksels uit het Gildeboek van de Broederschap St.-Anna te Bottelare en op het getuigenis van de gewezen koster Jozef Schepens (†1979) die het van oudere mensen vernomen had.

Ook hier kwam een gelukkig toeval ons ter hulp om de geportretteerde met volle zekerheid te identificeren.

In 1987 kregen we van zuster Agnes Vanmaldeghem, archivaris van de zusters O.-L.-Vrouw Visitatie, een schrijven waarin ze onze aandacht vestigde op een bestaande biografie van Monseigneur H.F. Bracq, 22ste bisschop van Gent, geschreven door J.B. Lavaut, verschenen in 1889 (5). Over de jeugdijaren van de bisschop ontleende de auteur zijn gegevens uit een familiehandschrift, geschreven door de moeder van de knaap. We laten haar zelf aan het woord.

Op zesjarige leeftijd had Henri (Bracq) een zeer zwakke gezondheid. Moeder stuurde hem naar Bottelare om van de gezonde buitenlucht te gaan genieten. Haar vader was meier te Bottelare (P. Fr. Haesebeyt, °1745, †1813). Tante nam de zorgen over de gezondheid van de tedere knaap op zich. Het resultaat bleef niet uit. Tantes zorgen en de H. Anna deden de krachten van het zwakke kind dagelijks toenemen. Vanaf dit ogenblik vatte Henri een tedere godsvrucht op tot de heilige Moeder Anna. Later als bisschop in 1864, was het voor Mgr. H. Bracq een onuitsprekelijk genoegen een klooster der Visitatie te mogen oprichten in die bevoorrechte streek (Bottelare), waar hij zo heilzaam zijn eerste kinderjaren doorbracht. Einde citaat.

Uit het familiehandschrift mogen we met zekerheid concluderen dat de afgebeelde lachende knaap vast en zeker Henri Bracq is. Het votiefschilderij zal in de kerk geofferd zijn geweest ofwel om het herstel

van de zieke knaap te bekomen, ofwel uit dankbaarheid voor de bekomen genezing. Rekening houdend met de zesjarige leeftijd waarover zijn moeder gewag maakt, is het votiefschilderij te dateren 1810-1811.

Marcel DAEM

1. M. DAEM, *Votiefschilderijen en mirakelboek van Kapelletje Schreiboorn te Gent*, Gent, 1975, 140 blz.
M. DAEM, *Votiefschilderijen en mirakelboek St.-Annaverering te Bottelare*, Gent, 1982, 118 blz.
2. M. DAEM, *Votiefschilderij van Charles Louis Picqué 1842*. Bijdragen tot de geschiedenis der Stad Deinze en van het Land van Leie en Schelde, nr. 49, 1982, 137-145.
3. Gemeentelijk Archief Wetteren. Staten van Goed, 1765, W. 120-17; 1776, W. 131-15; 1787, W. 142-5.
4. R. UYTENDAELE, *Wetteren 1780-1900, Kroniek van een gemeente*, Universiteit Wetteren, 1980, 221, 247.
5. J.B. LAVAUT, *Leven van Z.D.H. H.F. Bracq, XXIIe bisschop van Gent*, 1889, 12-13.

DE TOPONIEMEN IN HET REINAERTVERHAAL ⁽¹⁾

VAN DEN VOS REYNAERDE COMBURGS HANDSCHRIFT

De schat van ERM en Rike of het spel van de "drij kluiten"

De Reinaert is een spiegel van de middeleeuwse maatschappij en bevat dubbele bodems waarin auteur Willem de draak steekt met de machtsverhoudingen van zijn tijd. Reinaert was een echte schurk.

Bekende sporen

- De vos is een verderfelijk dier dat onvoorstelbaar gemeen en bedrieglijk is p. 160
  - Bij nader toekijken blijkt trouwens dat de vos niet zo maar wat onschuldige fratsen uithaalt met de overige dieren... p. 162
  - Daardoor kunnen als mensen handelende dieren goed duidelijk maken... hoe "gevoelens" destructief kunnen werken, hoe het "spreken" kan dienen... als maskering van elementaire driften en begeerten... p. 165
- Hier is een stroper-spoorzoeker reeds ver genoeg om te weten in welke richting het spoor loopt.

Wie kent niet het spel van de "drij kluiten"? Wie meent het niet te kennen, kijke op de achterkant van de stofwikkkel van het genoemde boek.

- Schunnigheden worden niet gespaard. Bryant, de stier, merkt ironisch: "Hersent, het is voorwaar spijtig dat Renart, de rooie schurk, ooit uw poesje heeft bewerkt". p. 175

Was Reinaert hier misschien de vroedman bij de verlossing van de wolvin? Zeker niet. De auteur neemt ons in het ootje, speelt met woorden en gebruikt cryptische omschrijvingen: let hier op het poesje.

We volgen het spel van de "drij kluiten" verder.

- Lees maar, het betekent niet wat er staat... p. 178
- Willem nodigt zijn publiek uit tot een subtiel spel van geniale dubbelzinnigheid. p. 179

(¹) Als basis voor deze bijdrage dient de publikatie: J. JANSSENS, R. VAN DAELE, V. UYTTERSROT, J. DE VOS, *Van den Vos Reynaerde. Het Comburgse handschrift*. Leuven, Davidsfonds, 1991, 246 p. ill.

- De taal is hier niet langer het fundament van een menswaardige samenleving, maar een scherp wapen, een arsenaal vol bitsige misleidingstechnieken. p. 181
- Een predikerende vos met blauwe zotskap is op vogelvangst. De uil (?) vooraan op zijn stok (?), is in de laatmiddeleeuwse beeldentaal vaak het symbool van de zondigheid. p. 193
- De uil vooraan op de stok duidt op de zonde, het negatieve (cf. de buurt van Kriekeputte, waar alleen de "hule entie scuvuut" nestelen (vers 2589) p. 194
- Kriekeputte ligt: Up dien moer in de wostine. Het is een plaats waar nauwelijks een mens komt, een duistere streek waar alleen obscure vogels huizen. p. 201
Het spel van de "drij kluiten".
- De Reinaerttoponomie werd deels van uit wetenschappelijke motieven, deels van uit emotionele en deels van uit ideologische redenen druk bestudeerd. p. 201
De Reinaerttoponomie of de toponomie van het spel van de "drij kluiten".
- Wat betreft Kriekeputte mogen we veronderstellen dat het om geen (?) verzonnen naam gaat zoals Nobel dacht, maar om een bestaand toponiem in de buurt van De Klinge (sic) p. 207
- Niets is wat het schijnt te zijn... p. 217
- Een bos, ende heet Hulster Loe. Dat het om een onooglijke plek gaat, bewijst de reactie van de vorst die meent dat Reinaert hem voorliegt. p. 230
Let op Hul-ter-Loe en denk aan de pisseloe van Manneken Pis uit Brussel.
- De door Reynaert beschreven plaats rond de Kriekeput is een verdoemde plaats... p. 230
- Kriekeput zou een verzonnen naam zijn. De vos roept Cuwaert de haas als getuige voor het bestaan van Kriekeput... (zie ook blz. 190 (prent).
Reinaert is bezig aan het spel van de "drij kluiten". Cuwaert kan bevestigen!
Let op Kriekeput.

We besluiten als volgt.

Wie onder het mes moet voor de bekende mannenplaag, wordt vooraf geschoren op de plaats die men met een cryptische omschrijving zou kunnen noemen: Lo-ten-Hulle of wat ongeveer het zelfde is als Hul-ter-Loe.

Een hul is een verzameling van gas (o.a.) en bij uitbreiding in de volkstaal een bos schaamhaar.

Als we het netjes willen houden stellen we de schat van Arm en Rijk als volgt voor:

- Reinaert die Cuwaert "vaste tussen sien benen het credo leert" bewijst dat deze scène inderdaad obsceen te duiden is.

Cuwaert en Hersent wisten heel goed waar die Kriekeput gelegen is.

Als ik nu zeg waar de kriek te vinden is, is voor mij de zaak ongeveer klaar...?

Zoek in het *Waas Idioticon* (A. Joos) het woord kriek en vind een orgaan uit de verloskunde dat uit een put komt...

- "*= (Verlosk.) Aanwassen aan de lijfmoeder ener koe. Zij kunnen de grootte van mastellen hebben waar zij voor den vorm goed op gelijken. Zij verteren korten tijd na het kalven*".

In de veeartsenijkunde zal daarover wel toepasselijke literatuur bestaan.

Poesje, Kriekeput en Hul-ter-Loe zijn cryptische omschrijvingen van de auteur voor iets waarvoor de gewone man geen wetenschappelijke naam kende.

Het menselijke voortplantingsspel, onder het volk, gekend als het spel van de "drij kluiten, enen binnen en twee buiten" is hier meesterlijk en speels gecamoufleerd door de auteur van de Reinaert. Zo heel en veel anders dan in de huidige tijd...

Er zijn vossejagers geweest die de "Kriekeput" onherroepelijk vastleggen in het grensgebied van Meerdonk en De Klinge!

Ze waren er niet zover naast, maar hadden ze gezocht naar de "Clincke" dan hadden ze in de roos geschoten om het in de Reinaerttaal uit te drukken.

Dolf TEMMERMAN

Spoorwegstraat 28, 9260 Schellebelle.

NIEUWE VOLKSGEBRUIKEN IN LEDE

Inleiding

Als men voortgaat op het aantal verdwenen volksgebruiken vanaf de jaren 1960-'70 dan zou er tegen de eeuwwisseling nog maar weinig overblijven van enkele typische Leedse volksgebruiken zoals de Sint-Pietersvuren, het verkleed rondtrekken op oudejaarsavond of de sagen met kledden en ander duivelsgebroed. Deze zijn ondertussen compleet van de Leedse bodem verdwenen. Maar als de nood het hoogst is dan is de 'redding' nabij. Inderdaad, vanaf het begin van de jaren negentig duiken er een drietal nieuwe volksgebruiken op in Lede. Het gaat hier om de paasboom, een in de straat ingebrand hart bij het huwelijk en tenslotte het uithangen van een ooievaar bij een geboorte.

1. De Paasboom

Net zoals zijn tegenhanger de kerstboom wordt hier tijdens de periode van Pasen een paasboom gezet. Volgens enkele zegslieden blijkt dat men deze boom een week voor Pasen klaar zet en dat deze blijft staan tot wanneer de jonge scheuten beginnen te verwelken.

De naam 'boom' is eigenlijk verkeerd gekozen. Men zou moeten spreken van een tak. De voorkeur gaat uit naar de krulwilg (*Salix matsudana* cv. "Tortuosa") en de krulhazelaar (*Corylus avelana* cv. "Contorta"). Deze worden dan versierd met kleine pluchen kuikentjes, kleine paaseitjes en stoffen linten. De hoofdkleur die in deze versiering primeert is geel. Deze takken worden dan in een kleine vaas gezet op een uit groen crêpepapier bestaande ondergrond en afgeboord met sleutelbloemen.

De inspiratie van deze paasboom moeten we gaan zoeken in Duitse modebladen als *Burda* of *Knipp*. Een van de eerste plaatsen in Lede waar zo een boom werd opgezet was in het psychiatrisch centrum "Zoete Nood Gods". Van hieruit is dit gebruik in de gezinnen van het verpleegkundig personeel terechtgekomen. In 1994 werd er zelfs een boom klaargemaakt die niet moest onderdoen voor zijn grote broer, de kerstboom.

2. Trouwhart

Tot ongeveer 1977 was het de gewoonte dat wanneer een bruidspaar naar de kerk of het gemeentehuis reed om te trouwen ze tegengehouden werden door de kinderen uit de straat, al dan niet versierd met bloemen. De auto waarin het toekomstig koppel zat, mocht er enkel overrijden wanneer de bruidegom een geldstuk aan elk kind had gegeven. Het schieten op de vooravond van het huwelijk gaat nog steeds door, dit voor

het huis van de bruid. Men stopt enkel wanneer de bruid buitenkomt met het nodige bier.

Nieuw is het trouwhart. Men giet met het poeder waarmee men ook schiet een hart op de straat, met daarin de initialen van bruid en bruidegom met daardoor een pijl. Vervolgens steekt men er een lucifer aan en de tekening staat voor jaren in de straat gebrand, zelfs na een eventuele scheiding.

3. De ooievaar hangen

Sinds 1989 is er in Lede een nieuw volksgebruik op de proppen gekomen in verband met de geboorte van een kindje, namelijk de ooievaar uithangen. Het is heel eenvoudig: bij de geboorte van een kindje wordt een houten (triplex, ...) geschilderde ooievaar uitgehangen als teken van de blijde gebeurtenis.

Men kan nu al van drie soorten ooievaars spreken. De eerste soort is er een om aan de gevel te hangen of voor het venster te zetten. Een tweede soort is een ooievaar die men ook kan ophangen, maar die meestal aan een balkon wordt vastgemaakt en in zijn bek een doek draagt waarin een kleine pop ligt. Een derde soort is een ooievaar die men in de grond

vaststeekt, al dan niet met doek en pop in de bek. Deze soort wordt meestal bij huizen met een voorhof geplaatst, terwijl de twee andere voor straatwoningen worden gebruikt.

Zij worden meestal gemaakt en geschonken door de naaste familie of vrienden. De laatste tijd duiken deze ooievaars ook in de winkels op, zodat een verdere commercialisering en veralgemening zich snel zal inzetten. Als gevolg van deze uitbreiding is er niet lang sprake van een lokaal volksgebruik. Het zou misschien interessant zijn om na te gaan hoe snel deze nieuwe gebruiken veralgemenen en zich verspreiden.

Bart VAN LANGENHOVEN

EERSTE GOUDEN MANNEKEN-PISWORP TE GERAARDSBERGEN (1)

Naar aanleiding van de feestelijkheden op 22 mei '94, i.v.m. het tienjarig bestaan van het Manneken-Pismuseum, de broederschap van Manneken-Pis, én het honderdste pakje van Manneken-Pis als P.P. Rubens, geschenk van de kunstenaar Rob Delange in een hulde aan de Geraardsbergse kunstenaars, verzamelde het Groot-Kapittel van het Broederschap eerst aan de pui van het stadhuis voor de plechtige onthulling van het honderdste plunje. Na een luisterrijke academische zitting in de raadszaal van het stadhuis volgde hét leuk verlengstuk. De leden van het Groot-Kapittel en vooraanstaande genodigden gooiden duizenden Manneke's Pis van op de pui naar de toegestroomde menigte, waar de winnaar, of beter de winnares, na de worp, een gouden juweel mocht in ontvangst nemen, een Manneken Pis, kunstwerk en sieraad van de hand van de Geraardsbergse goudsmid Benedikt Duyck. De gouden plasser is 20.000 frank waard.

Olav GEERTS

Ceremoniemeester van de Broederschap

VIER NIEUWE PLUNJES VOOR MANNEKEN-PIS

OVZ publiceerde in nr. 4 van jg. 1993, p. 242-274 zesennegentig afbeeldingen van Manneken-Pis. Sindsdien zijn er vier pakjes bijgekomen: Renner, kampioen van België, Zweedse klederdracht, Digno Garcia met harp, P.P. Rubens met palet..

Het springt in het oog, dat de meest recente plunjes fel een internationaal en nationaal karakter vertonen, langs een wezenlijk nationaal kampioenschap, een internationale uitstraling in de artiestenwereld. De Stad schouwt met en langs Manneken-Pis over verre grenzen in een vorm van verbroedering en hulde aan de kunst.

Marcel NEVRAUMONT,
Konservator

---

(1) Maurits BROECKHOVE, Walter GIRALDO, Renaat VAN DER LINDEN. *Het worpmotief in Oost-Vlaanderen. Aspecten van een eigentijdse feestcultuur.* OVZ 66 (1991) 135-164, ill. *Aanvulling*, ibidem, 234.

97. Kampioen van België

98. Zweden

99. Digno Garcia

100. Kunstenaars

NIEUW BEDEVAARTVAANTJE VAN ST.-LEONARDUS TE TOLLEMBEEK MET UITBEELDING VAN BIJNAAM "HANEZOEKERS"

Als bekroning van het tienjarig jubileum richtte "Het Oude Land van Edingen en Omliggende", de Gewestelijke Kring voor Oudheidkunde, Geschiedenis en Heemkunde, in het Baljuwhuis te Galmaarden een luisterrijke tentoonstelling in: *Facetten van Volksdevotie. Van het aloude reliek tot Madonna 2.000*, in het eerste weekend van juni '94. De katalogoog verstrekke uitleg over de inhoud van de expositie. Bij die gelegenheid wijdde E.H. Amaat Wastiels, geboortig van Galmaarden, pastoor te Tollembeek, het nieuw bedevaartvaantje van Sint-Leonardus.

Luc Van Belleghem die in '84 het mooi vaantje de H. Drogo voor Bellingen tekent ⁽¹⁾, zorgt alweer voor een knap kunstwerk: de sint met een gevangene naast zich en een vrouw die op een stok steunt. Verder de oude kerk, de kapel, drie molens, het wapenschild met 1148 en Tholo Becca. Boven en onder de band St.-Leonardus personen die in de weer zijn met hanen in hun nabijheid.

Hanezoekers

"Lange jaren geleden, toen de oude kerk van Tollembeek nog bestond, werd de haan van het torenkruis gehaald, omdat hij sedert eenigen tijd vastgeroest was. Men had hem in een schuur op den dorschvloer gezet, om hem 's anderendaags terug op den toren te dragen. Tot eenieders groote verwondering was de haan 's nachts verdwenen. Was hij dan gaan vliegen? Overal werden opzoekingen gedaan, doch zij bleven vruchteloos. Langen tijd bleef de kerktoeren zonder haan. In de omliggende gemeenten had men veel pret met de Tollebekenaars, die van toen af de *Hanezoekers* werden genoemd." ⁽²⁾

Verlos van de ketenen hen die gevangen liggen en maak dat kreupelen die op bedevaart komen kunnen gaan. Verlicht hen die door pijn overweldigd zijn. Alzo wordt hij van elk devotelijk aangeroepen.

Geloofd zij de H. Patroon in het leven St.-Leonardus

Jean ARNO, St.-Pieters-Kapelle

⁽¹⁾ R.v.d.L. *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie rond 200 heiligen op 1000 vaantjes*. Tabor, Brugge, 1986, 84, 280: ill.

⁽²⁾ J. CORNELISSEN, *Nederlandse Volkshumor op Stad en Dorp*. Dl. I, 77.

DE SCHANDTON OF "HEYCKE" ALS MILDE STRAF TE GENT

In de stadsrekeningen voor de periode 1490-91 is een post ingeschreven die betrekking heeft op een vrouw die te Gent veroordeeld werd tot het dragen van een houten huik, in de Arteveldestad ook "heycke" genoemd. In deze houten ton, die vaag leek op een soort kapmantel, de huik, moet ze drie opeenvolgende dagen rondlopen, omdat ze een bruid, wellicht uit jaloezies, op de dag van haar huwelijk de kroon van het hoofd heeft getrokken. ⁽¹⁾

Dit is het oudste voorbeeld dat ik ken van een merkwaardige en ook originele vorm van een van de mindere straffen die voor bepaalde civiele misdrijven werd toegepast.

De houten "heycke" was een ton, waarvan de bodem was verwijderd en waarbij in de tegenovergestelde kant een opening voor het hoofd was uitgezaagd. Soms waren er ook twee openingen op de ronde kant waar de armen doorheen staken. Deze ton rustte dus op de schouders, de ronde buik ervan verborg het lichaam, zoals een huik of mantel, waaraan het straftuig spottigwijls zijn naam ontleende. ⁽²⁾

Ook in andere Europese landen bestond een gelijkaardige straf. Te Newcastle-upon-Tyne in Engeland was het de gewoonte een dronkaard in een dergelijke ton enige tijd te laten rondwandelen. Hier zal de ton dan ook wel gerefereerd hebben aan de reden voor de straf, het overdadig gebruik van "tonnesap" zoals bier in een oud marktlied genoemd wordt. ⁽³⁾ Het feit dat deze straf-ton daar ook de Franse naam *chemise d'ivrogne* naast *drunkard's cloak* droeg, ⁽⁴⁾ lijkt erop te wijzen dat dit straftuig ook in Frankrijk niet onbekend was. Op de wanden van de ton werden soms allerlei scènes afgebeeld die misdaden voorstellen die met de huik bestraft werden: het stelen van fruit, dronkenschap, vechtpartijen, amoureuze klimpartijen tegen gevels om de kamer van de geliefde te bereiken, ... (zie afb.). In andere gevallen was de ton verzwaard met stenen bollen die aan de buitenkant hingen en werd op het hoofd van de gestrafte een masker gezet, een soort zotskap voorzien van twee horens (zie afb.). ⁽⁵⁾

Te Gent werd deze schandton zeker geregeld gebruikt tot in de eerste helft van de zestiende eeuw.

Zo werd op 12 augustus 1515 een zekere Lieven Nachtergael daar wegens mishandeling van zijn vrouw "ghecondemneert de heycke te dragen". Het jaar nadien was het Willem vanden Heede en dit omdat hij door luid geroep en getier de publieke orde had verstoord. ⁽⁶⁾

Uit het Gentse *Bouc vanden Crime* heeft een handgeschreven memorieboek van de stad ⁽⁷⁾ een uitsnede overgenomen waarin nog een geval wordt vermeld. In 1539 werd Lieven van de Putte veroordeeld omdat hij een "grooten horribelen eede" had gezworen. Het vonnis luidde dat hij met de "heycke" moest gaan van het stadhuis langs de Hoogpoort naar de Vismarkt. Daar moest hij rond de vier pilaren gaan die daar de plaats van de terechtstellingen afbakenden en dan langs dezelfde weg naar het stadhuis terugkeren:

"so eyst dat u mijne heeren condemneren aenghedaen te worden de tonne, die men noemt de heycke, en de selve te draeghen de hoogpoorte neder, rontsomme de vier pilaeren van de vischmerckt deser stede, daarmede wederom commende tot daer u de selve aenghedaen wert ..."

Of de schandton ook elders in Vlaanderen gebruikt werd is mij niet bekend. Wel is er een aanwijzing dat in Noord-Nederland, meer bepaald in Zeeland, de "heycke" eveneens als milde straf gebruikt werd.

Dit kan men opmaken uit het werk van de schilder, graveur en dichter Adriaen Vande Venne. In zijn *Zeeusche Nachtegael* beschrijft hij in dichtvorm een twist onder boeren die carnavaleske en aan charivari herinnerende toestanden oproept. ⁽⁸⁾ Een van de boeren verschijnt er als volgt: ⁽⁹⁾

Doe quam noch een ander baren
Deur een holle Butter-karen,
Met de Kop al in een Pot,
Daer mé was het al verbrot!
Want hij kon geen hande roeren,
Noch geen Stock, of Knodse voeren,
Voor een ander was hij stijff
Met de Heuyck van hout om 't Lijff.

Vande Venne was niet alleen een dichter. Hij was ook - ik zei het reeds - een schilder en graveur. De boerentwist die hij in het *Blauwe-scheens-Krakeel* op rijm in de verf zet, wordt door hem ook in een bijzonder interessante gravure afgebeeld en in zijn boekje ingelast. ⁽¹⁰⁾ De man met de "Heuyck" om 't lijf en een omgekeerde pot op het hoofd krijgt er op de voorgrond de volle aandacht. Vermelden we nog dat dezelfde Vande Venne ditzelfde onderwerp ook heeft geschilderd. ⁽¹¹⁾ De gravure (zie afb.) en het schilderij verschillen slechts in enkele kleine minder belangrijke bijzonderheden.

Volgens de geschiedschrijver John Evelyn hing er in 1641 in het Senaats-
huis te Delft een zware, houten ton, "not unlike a butter churn", die
overspelige vrouwen rond de stad moesten dragen. ⁽¹²⁾

W.L. BRAEKMAN

- (1) A. Van Werveke, *Bijdragen tot de Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent* (Gent, 1927), pp. 131. Zie ook R. Poelman, "Misdaad en straf in het oude Gent", *Jb. Heemkundige Kring De Oost-Oudburg* 26 (1989), 17-85 (p. 43). In deze specifieke gerechtelijke betekenis komt het woord in het *Mnl. Wdb.* niet voor.
- (2) J.B. Canaert, *Bydragen tot de Kennis van het oude Strafrecht in Vlaenderen* (Gent, 1835), pp. 166-67.
- (3) W.L. Braekman, *Hier heb ik weer wat nieuws in d'hand. Marktliederen, Rolzangers en Volkse Poëzie van Weleer* (Gent, 1990), p. 293.
- (4) *Le Magasin pittoresque* (ed. belge), 5 (1837), 396 en J. Brand en H. Ellis, *Observations on the popular Superstitions of Great Britain* (London, 1901), III, p. 109. Men vgl. ook Brian Lane, *The Encyclopedia of cruel and unusual Punishment* (London, 1993), pp. 329-30 waar vermeld wordt dat dit strafuig ook de *Spanish Mantle* genoemd werd en ook in Denemarken in gebruik was.
- (5) Deze twee afbeeldingen (links en rechts boven) zijn afkomstig uit J.H. Wolf, *Hexenwahn und Exorzismus* (Kriftel/Ts., 1980), nr. 158 en 162.
- (6) L. Lievevrouw-Coopman, "Het Scherp Examen. Een bladzijde uit de geschiedenis van het Oude Strafrecht in Gent", *OvZ* 16 (1901), 15-62 (p. 42).
- (7) U. Gent, hs. 3773, pp. 352-53.
- (8) Adr. Vande Venne, *Zeeusche Nachtegael ende des selfs dryderley gesang* (Middelburg, 1623). Daarin pp. 61-64 het deel getiteld *Blauwe-scheens-Krakeel ofte Boeren-Campien-Om*.
- (9) *Id.*, p. 256.
- (10) Adr. Vande Venne, *Op.cit.*, p. 61. Ook op p. 62 wordt de boer vermeld die was "ghecropen in een Kaernen-vatt./Het Hooft ghedoken in de pot".
- (11) In een kunsthandel van het *Louvre des Antiquaires* te Parijs wordt dit schilderij te koop aangeboden.
- (12) B. Lane, *The Encyclopedia*, p. 329.

ACTIE TEGEN BRANDEWIJNCOTTEN TE DRONGEN IN 1782

Op 19 december 1782 berichtten P.J. Van Tieghem, Jacobus Schelstraete en J. Ignatius Hoek uit Drongen de leenmannen van de Oudburg van Gent, dat er verschillende personen *binnen dese prochie van Drongen zijn generrende* ⁽¹⁾ *met het schinken van graenbrandewijn geseijt genijver soo met groote als kleene maeten alsmede thunnen huijse saete* ⁽²⁾ *houden, soo bij daege als bij nachte, ende hun verleenende spoel* ⁽³⁾.

Vervolgens somden zij per wijk de personen op die jenever uitschonken:

- op het dorp: P. De Sadelaere;
Pieter Berringien;
Adriaen Koukut;
Maximiliaen Iket;
- op de wijk *Beeckstraete* ⁽⁴⁾: Lieven Gernaert;
Franciscus de Wispelaere;
Judocus Leliaert;
- op de wijk Luchteren: Jan Dale;
Franciscus De Dapper;
Judocus Heije;
- op de wijk *Slindonck*: Jacobus Verbanck;
- op de wijk *Allewijn* ⁽⁵⁾: Pieter De Vrijndt;
Emanuel de Cloet;
- op de wijk Ceuse ⁽⁶⁾: weduwe Kerckhove;
Jan de Schutter;
- op de wijk *Baerrelvelde Majesteijts heerleckheijt*: N. Versijp

Het relaas werd nog mede ondertekend door Judocus Haenke, Francies Pijndewijn, Jacobus Moerman, Laurentius G. Loijs, Joannes Tillemans, Carel Loontiens, Pieter Praet en de *mercken* of kruisjes van Joanne Prevost huisvrouw van Joseph Fack, van Marie Anna Cloot huisvrouw van Lieven Hasbroeck, van Joanna Gambeen huisvrouw van Joannes Walderick, en tenslotte met het kruisje van Pieter De Vreese. Ze legden er de nadruk op dat het allemaal waar was en voegden er aan toe *dat de selve geneverhuijsen, alias brandewijncotten, sijnde het verderf soo van jonghe als oude lieden, die hun soo wel bij daeghe als bij nachte, aldan amuseren*. Ieder was ook bereid, mocht het nodig blijken, dit alles onder eed te verklaren.

Op 10 februari 1783 begaven zich Joseph de Meijer, zoon van Lieven, en Augustinus de Dapper, zoon van Petrus, beide inwoners van Drongen, op pad om het bericht van 19 december 1782 na te trekken. Graag geven wij hun bevindingen in extenso weer:

D'onderschreven Joseph de Meijer filius Lieven ende Augustijnus de Dapper filius Pieter beijde inwoonders der prochie van Drongen relateeren dat sij op maandag geweest sijnde den 10 februarij 1783, gegaen sijn inde navolgende brandewijn-cotten, ten huijse van Jacobus Verbanck op Slindonck dries, ende aldaer gedroncken hebben jennijver, ende aldaert gespeelt met de terlinghen, ende van daer gekomen sijnde ten huijse van Judocus Heije ende aldaert gedroncken als vooren ende gespeelt met de kaerten, ende van daer gegaen sijnde ten huijse van Pieter de Vrijndt, in den wijk Haelewijn, ende gedroncken alsvooren ende gespeelt met de terlijnghen, ende van daer gekomen sijnde ten huijse van N. Versijp in den wijk van Baerelvelde, ende aldaer gheeten en brandewijn gedroncken, en gespeelt met de kaerte, ende van daer ghekommen sijnde ten huijse van Pieter Berringien, op het dorp deser prochie ende aldaer gedroncken alsvooren en gespeelt met de kaerte om eeten en drijncken ende vandaer gegaen ten huijse van de weduwe Kerckhove op den Varendries hebben aldaert vinden drijncken vijf differente persoonen gebranden genijver, verclaeren d'onderschreven voorts, dat sij differente mael hebben geweest ten huijse van Lieven Gernaert in de Beeckstraete en ten huijse van Franciscus de Dapper in de wijk Luchteren, ende dat sij aldaer hebben gespeelt en sien speelen met bollen, kaerten en terlinghen, emmers soo ende gelijk men doet in publicque herberghen, gevende d'onderschreven voor reeden van wetenschap al het gonne voorschreven ende verclaeren al het selve onder eet te affiermeren, tot dies aensocht sijnde ons t'oorconden (?).

Hun bezoek aan de brandewijn-cotten kunnen wij beschouwen als een proefondervindelijke constatacie van de overtredingen of een opgelegde kroegentocht door Drongen.

ERIK L. SCHEPENS

- (1) Se gêner: zich generen, zich behelpen; afgeleide betekenis: zich veroorloven
- (2) Saete: in de betekenis van verblijf, verblijven. E. VERWYS, J. VERDAM, *Middel-nederlandsch Woordenboek*, dl. 7, 's-Gravenhage, 1912, kolom 48.
- (3) Spoel: spoelen (speulen), spelen: voor zijn genoeg uit zijn, iets tot ontspanning doen, verpozen, zich vermaken. *Ibidem*, kl. 1685-1691.
- (4) Situeerde zich rond de huidige Beekstraat.
- (5) Het huidige Halewijn.
- (6) Het huidige Keuze. Met dank aan Jo Bombay.
- (7) RA Gent, *Inventaris van de Oudburg*, nr. 2362. De inventaris vermeldt: proces tegen Gillis van den Meersch, 1652. In feite betreft het een bundel bekendmakingen van misstappen en inbreuken op de toen bestaande wettelijke bepalingen.

VOOR DE 'JATTE' ZIJN uitdrukkingen i.v.m. homo

'Une jatte' is volgens het woordenboek een kommetje of nap. In een Frans etymologisch woordenboek leze men: "jatte fin XIIe s., Marie de France (gate); du lat. gàbàta, assiette creuse. jattée XVIe s." (1).

Van een kapsel dat nogal kortgeknipt en rond afgewerkt is, zegt men nogal snel dat het volgens de 'coupe à la jatte' gesneden is. Andere benamingen beperkt tot het leger: 'coupe armée' of 'coupe radicale' (laatste in Nederland) (2)

In het Huldenbergse en waarschijnlijk ook elders is de uitdrukking 'voor de jat(te) zijn' gebruikelijk om aan te duiden dat iemand homoseksueel is. Deze dialectische uitdrukking is zelfs niet in de (homo)lexica opgenomen (3). Waar deze uitdrukking vandaan komt en of er inderdaad in Wallonië een uitdrukking bestaat als 'il est pour la jatte', is niet heel duidelijk. Verder onderzoek is hier nodig, tenzij een van de lezers hierover meer weet of over andere woorden/uitdrukkingen die een homo aanduiden: voor de chocola(t) zijn (Kortrijk), 'potter' (o.a. Kortrijk, Huldenberg). Werkwoord 'potten' kan tevens aangeduid worden met afdekken en lossen van rechterhand op linker wijsvinger en duim die met de andere vingers eronder een ronde/potje vormen, 'schone jongen' (o.a. te Roeselare), e.d.

Dominique J.B. VANPÉE

- (1) P.M. MAAS. *Frans-Nederlands woordenboek* (Prisma Woordenboeken) (Prisma-boeken; 133). Utrecht en Antwerpen, Het Spectrum, 1982, dertiende druk, p. 175 en A. DAUZAT, J. DUBOIS et H. MITTERAND. *Nouveau dictionnaire étymologique et historique* (Dictionnaire de poche de la langue française), Paris, Librairie Larousse, 1980, p. 401.
- (2) 'Coupe à la jatte' heb ik niet teruggevonden, wel 'Coupe armée' in: V. DE DONDER. *En we zijn er van de klas. Soldatenleven in het Belgisch leger na '45* (Waar is de tijd). Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1988, 2e druk, p. 30 en 'coupe radicale' in: H. SALLEVELDT. *Het woordenboek van Jan Soldaat. Bollen, filters en ouwe stompen. Nederlandse soldatenfolklore*. Alphen aan den Rijn, A.W. Sijthoff, 1980, vierde druk, pp. 52-53. Tegenwoordig hoor je af en toe nog: jouw haar is met de grasmachine afgesneden (Huldenberg, Brabant)
- (3) H. HEESTERMANS (Red.); P. VAN STERKENBURG, J. VANDERVOORT VAN DER KLEIJ. *Erotisch woordenboek* (Prismaboeken, 1928). Utrecht en Antwerpen, Het Spectrum, 1980, eerste herziene en vermeerderde druk, 263 p.; E. ENDT in samenwerking met L. FRERICHS. *Bargoens Woordenboek. Kleine woordenschat van de volkstaal*. Volkstaal - ABN. ABN - Volkstaal. Amsterdam, Thomas Rap, 1974, tweede, verbeterde en aanzienlijk vermeerderde druk, 195 p.; H. KUNST en X. SCHUTTE. *Lesbiaans. Lexicon van de lesbotaal*. Amsterdam, Prometheus, 1991, 163 p., M. WITTIG en S. ZEIG; vert. door R. POLLÉ. *Lesbische volkeren. Materiaal voor een woordenboek*. Alkmaar, Lesbische Uitgeverij Furie, 1985, eerste druk, 159 p. A. JOUSTRA. *Homo-erotisch woordenboek*. Amsterdam, Thomas Rap, 1988, 1e druk, 121 p. en dergelijke.

**Geert VAN BOCKSTAELE, Anne-Marie VANDEN HERRE-
WEGEN, Louis DE COCK, *De Krakelingenworp en de Tonnekens-
brand te Geraardsbergen. Een eeuwenoud verhaal.*** Een uittreksel uit
de Inleiding, de Eerste vermelding: februari 1393, een nota nopens haring
en krakelingen... de prince d'amour....

Het eerste deel van dit boek geeft een uitgebreide beschrijving van de feestelijkheden zoals ze vandaag plaats hebben. De lezer krijgt daarbij een kort overzicht van de vele verklaringen die totnogtoe aan dit zonderling gebeuren gegeven werden.

Het tweede deel is aan het historisch onderzoek gewijd: van wanneer dateert de oudste informatie over de Tonnekensbrand, de Krakelingenworp, de Eerste Toog? Welke waren de oorspronkelijke componenten van deze feesten? Welke vernieuwingen werden in de loop van de eeuwen aangebracht? Zowel de dag zelf als het Krakelingenfeest en de Tonnekensbrand afzonderlijk, de andere voorjaarsfeesten, de datum en de plaats komen in dit onderzoek uitvoerig aan bod.

In een laatste deel gaan we, gewapend met onze ontdekkingen en onze informatie over vergelijkbare gebruiken elders in Vlaanderen, in Wallonië en in de buurlanden, op zoek naar verklaringen. Gezien de historisch gegroeide complexiteit van de materie lijkt het raadzaam eerder met hypothesen te werken.

De oudst bewaarde stadsrekening van het jaar mei 1392 - april 1393 bevat de eerste schriftelijke vermelding van het feest van Tonnekensbrand. De scribent noteert dit als volgt: "*Item coste ghedaen in groet vastelavonde up den auden berch doe men daer een wijn vat dede bernen alsoec van ouden tiden ghecostumeert es gheweest, 22 s*".

Die summiere aanduiding biedt ons veel nuttige inlichtingen. We hebben gegevens omtrent de datum (grote vastenavond), de plaats van het gebeuren (de Oudenberg), de eigenlijke activiteit van de grote vastenavond (een wijnvat laten branden) en de globale onkost ervan (22 schellingen).

De gewoonte om op de grote vastenavond een wijnvat te laten branden gaat terug op een oud gebruik ("*van ouden tiden ghecostumeert*"). Het verwijst dus zeker niet naar een recente gebeurtenis zoals de bestorming van Walter van Edingen. Die aanval vond immers plaats in de zomer van 1381, dus amper 12 jaar ervoor. Het feest van Tonnekensbrand moet dus teruggaan op een veel oudere gebeurtenis.

Voor de ingrediënten rijst de vraag waarom pas in 1413 naast de wijn ook haring en krakelingen genoteerd worden.

Vanaf dat jaar is de basis gelegd voor wat tot nu de fundamentele ingrediënten van het feest van Tonnekensbrand en Krakelingen zijn nl. wijn, brood en vuur. Alleen de haring is in de 20e eeuw uit het feestgebeuren verdwenen.

Als het ware zonder verpinken noteert de scribent van die tijd een voor ons zo verrassend en belangrijk element als krakelingen. Het woord staat er zo gewoon bij, zonder enige verklaring, alsof iedereen weet wat krakelingen zijn.

Dit is wel de eerste vermelding van krakelingen, maar is dit ook de eerste maal dat de krakelingen bij de grote vastenavondviering gebruikt werden?

Rekeningen van 1493-94 verstrekken bijzonderheden over andere vastenavondvieringen in de streek.

Vooreerst deden de omliggende dorpen tijdens deze feesten niet onder. Zij trokken naar de stad en vroegen aan de schepenen bier waarvan de accijnzen niet moesten betaald worden. Over die accijnzen beslisten niet de schepenen maar de ambtenaren die de accijns moesten innen. Daarmee trokken feestvierders dan naar Viane waar ze de avonden verder

konden doorbrengen. Het meest opvallende is dat men toen ook een soort prins carnaval verkoos, die men de wel zeer duidelijk verstaanbare naam van "*prince damours*" ("d'amour") gaf. Of de prins carnaval nog tijdens het feest van Tonnekensbrand en Krakelingen een rol speelde, is niet duidelijk maar de tekst geeft toch een goed idee van de sfeer van de vastenavondvieringen, waartoe Tonnekensbrand en Krakelingen ook behoorden.

Een paar aanhalingen en uittreksels weer spiegelen uitstekend de aard én de draag-

wijde van de studie. Zelden ontdekt of ontmoet u in ons land een feest dat zo diep in het verleden wortelt. Zelden ontdekt u een publikatie die zo grondig en wetenschappelijk de wortels opspoor en bloot legt. Krakelingenworp en Tonnekensbrand laait en zwaait, koestert in en rond de Oudenbergestad een dubbel feest, dat sinds eeuwen religieuze en profane elementen op een merkwaardige wijze met elkaar verweeft. De auteurs verdienen de hoogste lofbetuigingen, waar ze dit web aantrekkelijk, in grote lijnen en tot in de laatste bijzonderheden ontrafelen.

160 blz. Formaat 21 x 29,7 cm. Kleurenkaft. Meer dan 100 foto's, waarvan 12 kleurenfoto's. In het najaar '94 in twee versies verkrijgbaar: genaaid met geplastificeerde kaft in chromocard, gebonden met linnenband met goudstempel en stofwikkel. Intekenprijs tot 1 juli: 1000 F. genaaid, 1200 F gebonden. Gebeurlijk 100 F verzendingskosten.

Over te schrijven op rekening 000-0019275-69 van de Stad Geraardsbergen met vermelding ... ex. genaaid (of gebonden) boek Krakelingen en Tonnekensbrand.

LANDELIJK en AMBACHTELIJK LEVEN

LUC DEVLIEGHER

PROVINCIAAL MUSEUM BULSKAMPVELD BEERNEM

Dr. Luc DEVLIEGHER. *Landelijk en ambachtelijk leven.* Met *Ten geleide* van gouverneur Olivier VANNESTE. 288, 581 tekeningen en foto's. Verkrijgbaar bij de Provinciale Dienst voor Cultuur, Koning Leopold III-jaan 41, 8200 Sint-Andries-Brugge. Prijs 500 fr.

Doorheen heel Vlaanderen heeft Luc Devliegheer faam verworven met allerlei publikaties, vooral door de reeks Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, dat in 5 delen verscheen onder zijn redaktie. 1. Beeld van het Kunstbezit. 2. De huizen te Brugge. Deel 2 en 3. 4. De Zwinstreek. 5. Damme.

Elf jaar geleden verschijnt *Met kar en wagen* van Luc Devliegheer met een summier overzicht van de verzameling van het Provinciaal Museum van het Bulskampveld te Beernem.

Thans ziet Landelijk en ambachtelijk leven het licht, als een genre bekroning van 'het leven te lande' en van de 'ambachtslieden' die er werkzaam waren. Het landbouwmateriaal van het provinciaal museum is er keurig en wetenschappelijk met woord en beeld weergegeven, een hulde aan de vorige generatie(s) in zekere zin.

De vorser haalt een stoute stelling aan, in zijn inleiding, i.v.m. de rol van een museum en van degenen die er van ver en van bij betrokken zijn. Een museum geldt niet als een verzamelplaats van alle mogelijke voorwerpen, waarvan een deel in de uitstalramen terechtkomt en een ander deel in het reservedepot hokt, in de hoop dat het eens het daglicht mag of kan zien. In een museum dient een ruim deel van de beschikbare tijd aan de studie gewijd. Het past de vruchten van de studie in een aantrekkelijke, wetenschappelijke en zo rijk mogelijk geïllustreerde publikatie aan te bieden.

Bij de lektuur verrast het wel even vast te stellen dat zelden een enkele boerenkar of een gebruiksvoorwerp van de ambachtsman op een andere kar of een gelijkaardig alaam gelijkt. We denken in dit opzicht aan de merktekens (?) of sieraden die op zware balken in de vroegere woonkamers en gevelankers aangebracht werden. Daar zijn overeenkomsten voorhanden. De verschillen voor karren en voertuigen kunnen als gering worden bestempeld, maar het treft, dat er nooit van serieprodukten kan gewaagd worden.

Het tonen en samenbrengen van een reeks modellen met een lichte gelijkenis laat de vorser toe in een minimum van tijd het onderscheid voor een gewest of streek te konstateren en aan te tekenen. Stijlkenmerken springen aldus makkelijker in het oog. Het betreft in dit geval gespecialiseerde verzamelingen.

De groei van een museum en/of van een kollektie blijkt klaar uit de houding van de Brugse annemer Arthur Vandendorpe. Hij schenkt in

1977 een ruim deel van zijn indrukwekkende reeks werktuigen in bruikleen aan het museum. Dr. Ludo Valcke heeft het als een erezaak beschouwd de kollektie tot haar recht te laten komen en op zijn advies is het geheel op een aantrekkelijke didactische basis geordend en neemt de hele kelderruimte in beslag. Klein en groot, stedeling en vakman schouwt immer met verbazing en stijgende aandacht naar de kollektie.

De hoogstaande publikatie biedt u alle voorwerpen in alfabetische volgorde. Elk onderdeel vindt u op die basis terstond terug. Het materiaal start in die zin bij de aardappelteelt en het slot behelst een weinig bestudeerd voorwerp: de zweep.

Elk voorwerp gaat op zijn beurt en manier een historie opdissen: de plaats van afkomst, een belangwekkend element voor de bezoeker en studax, een bondige technische nota bij het inventarisnummer, en dan krijgt u tegelijk de rijkdom en weelde van het boek: de weergave van de meeste beschreven voorwerpen, in een foto of met tekeningen.

Welke beroepen houden stand op de buiten en in de stad? Een vraag die bijna vanzelfsprekend oprijst bij de lektuur (en bij een bezoek aan het museum)?

De kasseien van Vlaanderen krijgen een bijzondere aandacht in enkele wielervedstrijden, in de Ronde van Vlaanderen. (1)

De 'kasseiwegen' met de kinderkopjes blijven her en der behouden. Maar waar kunt u nog kasseileggers ophalen voor het onderhoud en de gebeurlijke aanleg? De kasseilegger blijkt in West-Vlaanderen tot het verleden te behoren. De Gouden Gids zal u intussen onder de rubriek Wegenismaterialen enkele adressen voor zulk artikel verstrekken.

Tot slot dienen we aan te stippen, dat ook 'brandweermateriaal' onder de vorm van brandweerpompen zich in het museum bevindt. Het is dus alleszins nog rijker dan u bij een oppervlakkige redenering beschouwt.

Renaat van der Linden

(1) Danny LAMARCO. Over de keien van Vlaanderen. Een bijdrage tot de bestratingsgeschiedenis. in 'Ronde van Vlaanderen in historisch perspectief'. Uitg. Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde. Handelingen VI - 1993, 35-45, 4 ill.

Henri SPRANGERS. *Honderd vooroudertafels van bekende Vlamingen. Ten Geleide* door Valère ARICKX. Uitg. Jan van Helmont, Tervuursestraat 138-40, 3000 Leuven, 1993, 217, ill.

In 1971 en 1987 publiceert Jef Hendrickx twee bundels met "vooroudertafels van Vlaamse koppen": *Stamboek van Vlaanderen*. Dit werk geldt als de voortzetting. De behandelde personen, allen overleden, krijgen de levensdata van acht overgrootouders en namen van zestien betovergrootouders. De foto van de kwartierdrager en diens bidprentje en/of aan an-

der aandenken hebben een afzonderlijke aantrekkingskracht. Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, Nationaal Biografisch Woordenboek, Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen vormen de belangrijkste bron.

Valère Arickx hoopt op een moedig vorser om een tweede en derde deel aan het voorliggend boek toe te voegen.

Lijst van de behandelde personen:

Karel Aerts	Lodewijk De Vocht	Berten Pil
Karel Aubroeck	Sam De Vriendt	Valeer Portier
Herman Baccaert	Richard Dewachter	Prosper Pouillet
Evarist en Isidoor Bauwens	Jozef De Winde	Willem en Julia Putman
Jan Bols	Bert D'Haese	Leo Roels
Armand Boni	Gaston Feremans	Emanuel Rollier
Arthur Boon	Johan Fleeckers	Lodewijk Scharpe
Hendrik Borginon	Joos Florquin	Frans Schollaert
Albert Bouweraerts	Ast Fonteyne	Josephus Smets
Edward Brieven	Kardinaal Goossens	Jos Speybrouck
Pieter Geert Buckinx	Flor Grammens	Reimond Stijns
Gaston Burssens	Joanna en Herman Haeck	Jef en Frans Tinel
Jef Claesen	Frans Hemerijckx	Reimond Tollenaere
Jozef en Edward Clottens	Arnold Hendrix	Angela Dوسفel-Tysmans
Daniël Coens	Tony Herbert	Jan en Emiel Valvekens
Fernand Collin	Jef Houthuys	Walther Vanbeselaere
Jef Contryn	Wim Jorissen	Gabriëlla Van Caeneghem
August Cool	Lambrecht Lambrechts	Edgard(d) Van Cauwelaert
Jos Custers	Jaak Langens	Karel en Emiel
Frans Daels	Jan en Lodewijk Lebeer	Van Cauwelaert
Paul Daels	Jaak Lemmens	Robert en Rik
Staf De Clercq	Lode Maerevoet	Vandekerckhove
Robert De Man	Hendrik Marck	Bert Van den Broeck
Pol De Mont	Odilon Mariman	Urbain Vandevoorde
Romain De Saegher	Jacob Mellaerts	Maria Pil-Van Gastel
Jef Deschuyffeleer	Jozef Muls	Rijkhard Van Gerven
Jan De Smedt	Jef Olaerts	Constant Van Gestel
Pieter Jan De Smet	Frans Olbrechts	Maurice Van Hemelrijck
Ignace De Sutter	Alfred Ost	Philip Van Isacker
Johannes De Swaef	Wies Pee	Jules Van Nuffel
Prosper De Troyer	Jules Persyn	Jozef van Overstraeten

Jozef Van Rompay
Bernard Van Vlierden
Henrik Veltmans

Alfons Verbist
Ferdinand Vercnocke
Jules Vyverman

Jozef Weyns
Staf Weyts
Leo Wouters

Het boek bevat meer dan "vooroudertafels" die de auteur volgens de titel verstrekt. De omslagtekening "Bidprentje van en door Bert Van den Broeck" kondigt dit reeds aan. Over het algemeen is een foto en het bidprentje per persoon voorhanden. Maar u krijgt vaak meer, b.v. voor Reimond Stijns (letterkundige = Simon Styns) ook het Geboortehuis; voor Karel Aubroeck twee kunstwerken. De baring, en De nacht; voor Jozef van Rompay (+ 1987), de tekst van de Huldeviering op 23 september 1988; een ex-libris, zoals bij Lodewijk Lebeer, Flor Grammens; het Schilderij door Ferdinand Vercnocke (ook afgebeeld op zijn bidprentje); voor Staf Weyts de Buste in terracotta door Jan de Smedt; voor Jan de Smedt het Zelfportret; voor Alfred Ost de tekening: H. Bloedbedevaarders.

R.v.d.L

DE PAUS EN HET MASSAGE-BED

De protocoldienst op het stadhuis in Tremelo zit in nesten. Bij de brief van Z.H. de Paus is een postscriptum gevoegd: Gelieve vooral aandacht te besteden aan het massage-bed.

Alarm bij de betrokken dienst. Een massage-bed? Nooit van gehoord. Een telefoon naar deze en gene kliniek. Overal blijft het een raadsel.

De fax is nochtans duidelijk.

Wie vindt een oplossing? Eindelijk een vroom zusterke in een kliniek, na een vroom schietgebed.

De fax heeft een streepje te veel aangetekend. Dat hoeft er niet. Het is gewoon massa-gebed, met verschuiving van het streepje, om het flink leesbaar te maken.

(Gehoord op 1 mei '94 in Lede).

R.L.